

בודד אבל לא לבד

אוטוביוגרפיה רוחנית קצרה
אודות מסע לא שגרתית

הרב ד"ר נתן לופס קרדוזו

©

2024

כל הזכויות שמורות לנתן לופס קרדוזו
פורסם במקור במאי 2013

Conversations:

The Journal of the Institute for Jewish Ideas and Ideals,

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר
מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך אחרת כל חלק שהוא
מהחומר בספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור
בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמחבר.

המכון דיוויד קרדוזו

הכותרת של חוברת זו לקוחה מתוך

,Eenzaam Maar Niet Alleen, 1959

האוטוביוגרפיה של מלכת הולנד לשעבר, וילהלמינה.

בשימוש באישור.

התחלות

אדם שאין לו מקום מוצא את
מקומו בכל מקום.

— רבי מנחם מנדל מקוצק

יהודי שכמעט ולא הייה

היהדות, בעיני, איננה מערכת של חוקים, אלא מוסיקה ותווים. בכל מצוות היהדות, אני שומע סונטות רבות עצמה שהופכות את נשמת: הקונצ'רטו לכינור של צ'ייקובסקי ברה-מז'ור, אופ. 35, עם הגבהים והעוצמה שלו; והקונצ'רטו לפסנתר מספר 1 של יוהאן סבסטיאן באך ברה-מינור, עם אגרוף הברזל שלו, המסירות הבלתי מתפשרות לפרטים, והקפדה על כללים הנוקשים של היצירה, שבאים כתוצאה מהתפרצות פנומנלית של רגש. כשאני מקשיב ליצירות המופת הללו, אני נפגש עם הרעמים והברקים שחוו בני ישראל כאשר א-לוהים התגלה להם על הר סיני ונתן להם את תורתו. אני מרגיש כאילו מישהו נתן לי אגרוף מתחת לסנטר והשאיר אותי חסר הכרה לשארית היום.

אבל אני גם שומע את היצירה של איגור סטרווינסקי שביצע קנטטות של באך, ובמיוחד את פולחן האביב (Le Sacre du Printemps). השערורייה שנוצרה עם העלאת המופע בפריז ב-29 במאי 1913, הביאה לפריצת דרך בעולם המוזיקה. למופע לא היה סיכוי, כשהקהל פרץ בהתנהגות פרועה כבר בצלילים הראשונים. התהודה המוזרה, הפיתולים הלא-שגרתיים והסיבובים של המנגינה

הביכו רבים. היו דיווחים על קרבות אגרופים, יריקות, סטירות ואפילו דו-קרב סכינים. ובכל זאת, סטרווינסקי הצליח לבסוף. בהופעה הראשונה שלו הוא אולי הפסיד בקרב, אבל מאז, יצירת מופת זו יוצרת תגובות משולהבות בקרב חובבי מוסיקה רבים. הדבר מזכיר את הוויכוחים הגדולים של האמוראים, שגילו אומץ לב חסר תקדים כשפירשו את ההלכה והפילוסופיה היהודית באינספור דרכים. פרשנויות אלו הביאו לא פעם לקונפליקטים גדולים, שרבים מהם לא נפתרו עד היום. המהומות והדיונים הרוחניים על אודות מילותיו של א-לוהים בסיני ממשיכים לשמור על היהדות רעננה מאי פעם.

מנגן בפסנתר, הכלי האהוב עליי

אני חושב על החבר הלא-היהודי שלי, שבא לראות אותי בישיבת גייטסהד' המפורסמת, ה"לייקווד של אירופה", בה למדתי. הוא רצה להבין מהי ישיבה ותהה מה אני, כמי שהיה פעם אדם ליברלי וחילוני, עושה ב"מנזר היהודי" הזה. הבאתי אותו לבית המדרש, שם הוא ציפה למצוא, כמו באוניברסיטה, סטודנטים מנומסים שמדברים בשקט, לוחשים כמעט בדממה. אך מה שהוא ראה שם גרם לו כמעט להתעלף. מאות סטודנטים מתהלכים בעצבנות, מתווכחים וצועקים אחד על השני, עד שכמעט בלתי אפשרי לשמוע אפילו את הקול של עצמך. הוא פנה אליי בתדהמה מוחלטת, ושאל אם היתה זו הפגנה נגד מלכת אנגליה או ממשלת בריטניה. התשובה שלי הדהימה אותו עוד יותר: לא, הם דנים על מה בדיוק דיבר א-לוהים במעמד הר סיני לפני יותר מ-3,000 שנה. לעולם לא אשכח את תגובתו: "אתם עדיין לא יודעים?" "אכן," אמרתי, "אנחנו עדיין לא יודעים!" כשם שלאדם יכולים להיות חילוקי דעות עקרוניים כיצד לפרש את באך או את ברהמס (זוכרים את גלן גולד וליאונרד ברנשטיין?) כך היא ההלכה היהודית. קיימות אפשרויות רבות, וכולן לגיטימיות! אנחנו עדיין מתווכחים על דבריו של א-לוהים, ולכן המשכנו להתקיים שנים רבות לאחר אויבנו. אני מודאג כשאנשים, כולל רבנים משפיעים היום, חונקים את היהדות כאשר הם רואים אותה כלא יותר ממערכת חוקים שיש לקיים אותה. כל ויכוח יש ליישב; אסור שישרור שום ספק: כל מחלוקת פילוסופית חייבת להיפתר. נראה שאנשים אלה אינם מסוגלים לשמוע המוזיקה המתמשכת ומדהימה של היהדות. מבחינתי הם חרשים מבחינה מוזיקלית-רוחנית.

ערב שבת. אמסטרדם, ה-26 ביולי, 1946, סמוך לסיום השואה. נולדתי בלידת עכוז. הלידה היתה מסוכנת וכואבת ביותר ואמי עברה אותה ביזע רב. הרופא, יהודי דתי בשם ד"ר הרצברגה, חילל שבת כדי להציל את חיינו.

הורי היו אנשים נפלאים שעל פי ההלכה היהודית נאסר

עליהם להתחתן. היו אלה נישואי תערובת. אבי היה יהודי, אמי לא.

במובנים רבים, שתי העובדות הללו—לידה לא שגרתית וילד מנישואי תערובת – עיצבו את הרקע לסיפור החיים שלי. לעתים קרובות אני רואה דברים מעמדה הפוכה. מה שנורמלי לאחרים מעורר בתוכי תחושות של פליאה ויראת כבוד, ומה שאחרים

אמי ואני, אמסטרדם, 1948

מחשיבים כמדהים אני תופס כמובן מאליו. כתוצר של נישואי תערובת, וכמי שהתגיייר בגיל 16, הפכתי במידה מסוימת ל"אינ-אאוט-סיידר". תמיד ראיתי את עצמי כיהודי מאב (father Jew), זרע ישראל. רק בהמשך התברר לי שעובדה זו לא מספיקה כדי להפוך אותי ליהודי על פי ההלכה.

לאחר שאבדה את הוריה הנוצרים בגיל צעיר, אמי עברה להתגורר עם משפחתו של אבי. היא גדלה בסביבה יהודית-תרבותית, ליברלית וסוציאליסטית, שבה בליל שבת היו ארוחות פאה, למרות שההורים של אבא שלי היו עניים ולא-דתיים, כפי שהיו אז רוב יהודי אמסטרדם. אמי השתלבה בעולם הזה באופן מושלם למרות שידעה שהיא לא יהודיה. היא הייתה חלק בלתי

עם אמי ואחי, 1956

נפרד מהקהילה, דברה את שפתה והרגישה לגמרי בבית בעולם המוזר והחילוני אך היהודי העמוק הזה. אין זה מפתיע, אפוא, שהיא התגיירה כעבור שנים, בשנות החמישים לחייה, לאחר שהראיתי לה את יופיה של היהדות. בסופו של דבר, היא תמיד הייתה יהודיה.

ההורים שלי

בהסכמתו של חכם שלמה
רודריגס פריירה ז"ל, רבה
הראשי של הקהילה היהודית
הפורטוגזית באמסטרדם,
נישאו ההורים שלי בשנית
לאחר שנים, כדת וכדין, על
פי ההלכה. הרב היה אותו
רב שהשיא אותי ואת אשתי
שלושה חודשים מאוחר יותר.
הבדל קטן אך מכריע היה
בין החתונות שלנו: ההורים
שלי היו אז כבר נשואים

במשך למעלה משלושים וחמש שנים, בזמן שאשתי ואני רק
התחלנו את חיי הנישואין שלנו!

ביליתי יותר מ-12 שנים בישיבות חרדיות והוסמכתי לרבנות
על ידי הרב אריה לייב גורביץ, ראש ישיבת גייטסהד, מי שהיה
בצעירותו החברותא של ר' אלחנן וסרמן ז"ל, תלמידו המפורסם
של רבי ישראל מאיר הכהן מראדין, ה'חפץ חיים'. את העולם
החרדי אני מכיר טוב יותר מרבים אחרים, אבל עדיין אינני יכול
להחשיב את עצמי חלק ממנו באופן מלא. אינני גם רואה עצמי
שייך לעולם החילוני היהודי, ובוודאי לא לעולם הלא-יהודי. אני
מתמודד עם הזהות היהודית והדתיות שלי באופן מתמיד; ועכשיו,

בגיל 67, אני עסוק בכך יותר מאי פעם. יום ולילה אני מתעסק באהבות הגדולות שלי: יהדות, ישראל והעם היהודי. ובכל זאת, אינני יכול להרגיש בבית בזרם האורתודוכסי המרכזי. במשך שנים רבות הייתי בחור ישיבה במלוא מובן המילה, כזה שהאמין לפילוסופיה החרדית. שנים לאחר מכן הבנתי שהיא הפכה להיות צרה מדי, תפלה מדי, ולעתים קרובות טריוויאלית. כיום אני מאמין שגם האורתודוכסיה המודרנית היא על פי רוב חדגונית וחסרת מעוף. אפילו הרב הידוע, ר' יוסף דב בער סולובייצ'יק, ראש בית המדרש בישיבה יוניברסיטי בניו יורק, לא היה מסוגל להרים אותה מהמבוכה הרוחנית אליה נפלה. קונסרבטיביות ורפורמיות אינן מדברות לנשמה שלי. הן קלות מדי, אקדמאיות מדי ולא הצליחו ליצור שום מהפך רוחני. היהדות שלי היא התנגדות, מתאה ומלחמה רוחנית נגד קונפורמיות רבה מדי. ביקורת עצמית היא החלק העיקרי בה, לא שביעות רצון. לא קלישאות אלא התבוננות; לא עקשנות אלא גמישות, לא קביעות אלא ספונטניות. אלו, כמו גם דתיות עמוקה, הן בשבילי התנועות הגדולות מאחורי המסורת המפוארת הזו. הרקע הלא-טיפוסי שלי השפיע על החשיבה שלי בדרכים לא שגרתיות ועד היום הזה הוא גורם לי לצרות עם כמה מעמיתיי רבנים, כמו גם עם יהודים דתיים וחילוניים כאחד.

התחתנתי בגיל 21 עם בחורה יהודיה מבית דתי. התברכנו בחמישה ילדים, הרבה נכדים ואפילו נינים. כולם דתיים באופן

עמוק, אוהבי תורה ומצטיינים במגוון מקצועות. חלק מילדינו רבנים, מורים, אנשי עסקים, ואפילו אחד שהוא אדריכל בעל רישיון ביעוץ! חלק מנכדיי חובשי כיפות שחורות, ולכמה מנכדותיי פאות; לאחרים כיפות צבעוניות, קטנות וגדולות. חלקם קרובים לחרדיות, אחרים אורתודוקסיים מודרניים; חלקם ציונים נלהבים, אחרים לא. כולם מייצגים חלקים מהאישיות שלי ואני אוהב את המגוון הזה.

ביתי שוכן בירושלים, בשכונה חרדית שבה אני כבר לא מרגיש בבית. בדרך כלל אני מתפלל עם אנשים שאינני יכול לדבר איתם

בחתונה שלנו

ואני מדבר עם אנשים שאינני יכול להתפלל איתם. ובכל זאת, אני אוהב את כולם. הם יהודים, ולכן הם המשפחה שלי. אבל אינני חולק עמהם את השפה האינטלקטואלית או הרוחנית-דתית שלי. יש לי מעט מאוד במשותף עם החרדים או החילונים בדרך בה אני תופס את העולם, א-לוהים והתורה. עבור אנשים מסוימים אני יותר מדי דתי; לאחרים, אני סוג של כופר. זהו הגורל שלי ואני יכול לחיות עם זה, למרות שלעתים מעט ולעתים הרבה אני חווה בדידות נוראה.

אחי הוא בן 64 ולמרות שלפי הלכה הוא אינו יהודי, הוא יותר יהודי מיהודים רבים שאני מכיר. במשך שנים הוא ניהל בית כשר עם אשתו הלא-יהודיה, כדי להתאים את עצמו לביקורים של משפחתי. הוא כמעט התגייר אך מעולם לא עשה את הצעד האחרון. הוא רוצה להיקבר ב'בית חיים', בית העלמין היהודי הפורטוגזי באאודרקרק (Ouderkerk) עיירה קטנה דרומית לאמסטרדם, אבל הוא יודע שזה יהיה בלתי אפשרי. כשהצעתי לו להיקבר בבית קברות של הקהילה הרפורמית באמסטרדם, הוא אמר לי שהוא רוצה להיקבר רק בבית קברות אורתודוכסי. זרמים אחרים אינם משקפים את היהדות בשבילנו! הידיעה שהוא לא ייקבר ב'בית חיים', או כל בית קברות יהודי אחר, כואבת לי מאוד. איך אפשר יהיה לקבור אותו בין לא-יהודים כאשר הוא אחד משלנו?

אחי ז'אק (מימין) ואני, 1956

בית הקברות היהודי הפורטוגזי באאודרקרק מלא סתירות ומשקף את התהפוכות שהיו מנת חלקה של החברה היהודית ההולנדית בראשיתה, שהורכבה מהרבה אנוסים שנמלטו מהאינקוויזיציה. מי שיחפש ימצא שם מצבות מפוארות של מקצת מהיהודים המרשימים ביותר בהיסטוריה היהודית: דון שמואל פלאג' (Don Samuel Palache), הסולטן של השליח המסחרי והדיפלומטי של מרוקו במאה ה-16; הרופא המפורסם אפרים בואנו (Ephraim Bueno), הרופא והסופר מתחילת המאה השבע עשרה שהופיע באחד הציורים של רמברנדט; אנטוניו לופז פריירה (Antonio Lopez Pereira), הגזבר ראשי של מלך ספרד; ויהודים

רבים מפורסמים אחרים.

מצבות מרשימות אלה מעוצבות בצורה אמנותית יוצאת מן הכלל ולמען האמת מזכירות במעט את הכנסייה הקתולית, שלה, אגב, השפעה משמעותית על היהודים עד היום הזה. תמונות של דמויות תנ"כיות והסיפורים שליוו אותן מגולפות בשיש. יש אפילו מצבה אחת עם דמותו של א-לוהים מדבר אל שמואל הנביא! דבר זה מנוגד באופן מוחלט להלכה היהודית והוא מהווה אינדיקציה ברורה לבלבול הרוחני בו יהודים אלה, כולל אבותיי, חיו. אני מבין שאחי ואני תוצרי לוואי מוזרים של המציאות הזו.

אפילו ההורים של ה"מומר" היהודי המפורסם ביותר והפילוסוף הידוע, ברוך שפינוזה, קבורים שם. הפילוסוף עצמו, לעומת זאת, הובא למנוחות מאחורי כנסיית ניו-קרק (Nieuwe Kerk) בהאג. שיקוף עצוב לתהליך שעבר על הקהילה היהודית-פורטוגזית ששפעה באנשים שחיו בזהות כפולה וביקשו לשוב אל יהדותם לאחר שנאלצו לחיות כקתולים במשך מאות שנים. באופן פרדוקסלי, בעוד שהאינקוויזיציה וגירוש מספרד קירבו יהודים אלה ליהדות יותר מאי פעם, כשהם באו לאמסטרדם רבים מהם לא נקלטו בזרם האורתודוכסי המרכזי ביהדות. חלקם הפכו ליהודים שומרי מצוות כלפי חוץ, אך נותרו נוצריים בחלק מאמונותיהם. הם האמינו שהיהדות היא סוג של נצרות, רק ללא צלב. אחרים הפכו לחילונים, אבל כלפי חוץ נהגו כדתיים כדי להישאר חברים ב"אומה הפורטוגזית", כפי שהם כינו את עצמם. הם היו חברים ב'אסנוגה' (Esnoga), בית הכנסת הספרדי המפורסם באמסטרדם, אבל לבם לא היה שם. לא היה להם

מקום אחר ללכת אליו, והם רצו להרגיש שייכים. הם לא היו יכולים וגם לא רצו להיות חלק מהקהילה הנוצרית של אמסטרדם. הם גם לא רצו ללכת בדרכו של שפינוזה, שלמרות שמעולם לא בחר בבפטיזם, היה שמח לעזוב את הקהילה ולא להביט לאחור

כילד, תמיד נדהמתי מתופעות יוצאות דופן, כאלו שנראו בעיני אחרים כנורמליות. בכל מקום שהסתכלתי, נתקלתי בנס של החיים—בין אם היה זה תוך כדי צפייה בשמש השוקעת, או בגילוי העולם הגנטי מתחת עיני המיקרוסקופ. הוכיחי בפליאה ותדהמה. מה הם החיים ומה המשמעות שמאחוריהם? איך זה שאנו מסוגלים לחשוב? העובדה הבלתי מובנת ביותר היא שאנו מסוגלים להבין בכלל. האם אין העולם מהווה יותר שאלה מאשר תשובה? למה נולדתי למשפחתי שלי ובזמן הזה דווקא? האם הייתי מת במהלך כל השנים לפני שהגעתי לעולם? "רחש תמידי מהגלים שמעבר לחוף", כפי שניסח התיאולוג האמריקאי, יליד פולין, אברהם יהושע השל, תמיד ליווה אותי, והוא לא אפשר לי מנוחה.

היום אני מבין ששאלות אלה הניחו את היסודות לחקירות הדתיות והפילוסופיות שלי.

המשפחה שלנו חיה חיים חילוניים לחלוטין, אך בתוכי, בלא מודע, צמחה תודעה רוחנית בעלת השלכות דתיות.

אבי היה אדם מאד מאד נחמד, תמיד במצב רוח טוב וגאה מאוד ביהדותו, במיוחד מהיותו יהודי פורטוגזי. אני מסופק אם יכול היה להתחתן עם משהי לא יהודיה. רק אישה כמו אמא

אבי ז"ל

שלי, לא יהודייה על פי ההלכה אך יהודייה בכל הלב, יכולה היתה לשמש לו כרעיה. אהבתי את אבי בכל לבי. הוא היה איש עסקים אך ראוי היה שיהיה פרופסור. הוא היה אינטלקטואל וחרף מאד. הוא נולד למשפחת יהודיה, ענייה וסוציאליסטית, ומעולם לא למד באוניברסיטה.

בגיל צעיר הוא פנה לעסקים כנציג מכירות וטייל ברחבי הולנד. מאוחר יותר, לאחר השואה, פתח עסק משלו במכונות תפירה, שזכה להצלחה רבה.

איכשהו, הוא גילה את ברוך שפינוזה, הפילוסוף האמסטרדמי מהמאה ה-17. שפינוזה היה חבר בקהילה היהודית הפורטוגזית והוטל עליו חרם לאחר שהתחיל להטיל ספק באמיתותה של המסורת היהודית. החרם היה הקשה ביותר והידוע לשמצה בכל ההיסטוריה היהודית: "ארור יהיה ביום וארור יהיה בלילה; ארור יהיה בשוכבו, וארור יהיה בקומו; ארור יהיה בצאתו, וארור יהיה

בבואו". דבריו של הפילוסוף האנגלי בן ימינו, סיימון קריצ'לי, הגדירו זאת היטב: "היו אלה די הרבה קללות"¹.
לאחר שאבי החל ללמוד את הביקורת של שפינוזה על היהדות, הוא הפך לחסיד שלו והחליט לחיות חיים חילוניים. אלא, שכמו יהודים רבים, הוא לא ממש הצליח. הוא התגאה יותר מדי ביהדותו ועל הלכות מסוימות המשיך להקפיד. הוא לא היה מוכן לאכול חזיר, שמעולם לא נכנס לביתנו. יום שישי בערב היה כפי שהיה תמיד. בפסח אכלנו מצוות, ובחורף לפעמים עמדה חנוכייה לצד עץ אשוח מואר. היה ברור כי ההסכמה של ההורים שלי – לא לאפשר שמירת מצוות בבית או להחזיק בדת אחרת – לא עבדה החל מהיום הראשון. ללא ספק, זה קרה במידה מסוימת בזכות התעקשותה של אמא שלנו לקיים "בית יהודי" כמו גם השיח האינסופי של אבא שלנו על יהדותנו. היה זה בלתי אפשרי להישאר ניטראלי בענייני דת!
לקח לאבא שלי שנים רבות עד שהוא היה מסוגל לראות את היופי של היהדות הדתית. היה זה בזכות בנו, שהיה בדרכו להפוך ליהודי לכל דבר.

1 "That is quite a lot of cursing!" Simon Critchley, *The Book of Dead Philosophers*, p.157

התעוררות לתדהמה

באופן הדרגתי, התעניינתי יותר ויותר בדת. שאלתי שאלות רבות וכבר לא יכולתי להישאר אדיש כלפיה. עובדה זו כבר השפיעה על האישיות שלי. הסתפקתי אם אורח חיים חילוני עדיין אפשרי מבחינתי, והגעתי למסקנה כי גישה כזו השאירה יותר מדי שאלות פתוחות, ושאורח החיים שלי היה ברובו חסר עומק רוחני. לזרוק את הדת כבר לא היה אופציה. אבל איזו דת היא ה'קרם דה לה קרם' (creme de la crème)?

התחלתי לקרוא כל דבר שיכולתי להניח עליו את ידי, כולל ספרים של דתות אחרות, כמו נצרות, אסלאם, בודהיזם והינדואיזם. אך אף דת לא הרשימה אותי. הרקע היהודי, שהיה מושרש עמוק בדנ"א (DNA) שלי, כמו גם הגאווה היהודית של אבא שלי, עשו עליי רושם כביר. ברור שכבר אז הייתי שבוי בקסמה של היהדות והאמנתי שאם יש דת שקרובה לאמת, הרי שזו היא. באותו זמן, הייתי כבן 14.

התחלתי לבקר בחנויות ספרים בחיפוש אחר ספרי יהדות בהולנדית, אך היו מעטים כאלה. בבית קראתי ספרים בפילוסופיה כללית, בעיקר את ספריו של ויליאם דוראנט (William Durant) שחיבר כמה מבואות נפלאים לפילוסופיה כללית להדיוטות. הם

תורגמו להולנדית והיו חלק מהספרייה הקטנה של האבא שלי. הוקסמתי מפילוסופים רבים ומצאתי את ספריהם מאירים מאוד, אם כי היו חלקים שלא הצלחתי להבין. היתה זו גם הפעם הראשונה בה התוודעתי לשפינוזה. מאוחר יותר אבי סיפר לי עוד על הפילוסופיה שלו. התחלנו ללמוד קטעים מחיבוריו יחד במעין חברותא.

היה ספר אחד ששבה את לבי. היה זה תרגום להולנדית של הספר העברי 'דורנו מול שאלות הנצח', מאת ד"ר אהרון ברט, המנהל הכללי של בנק לאומי בשנות ה-50. הספר הזה היווה במידה מסוימת פריצת דרך עבורי. הוא הציג בפניי את עולם המחשבה היהודית, שידעתי מעט מאד אודותיו. הספר דן בסוגיות תיאולוגיות מרכזיות דרך הפריזמה של יהדות והתמודד עם בעיות רבות שחשבתי עליהן. הוא היה מושרש עמוק ביהדות הקלאסית אך כתוב בסגנון בהיר וצלול. המחבר הציג הרבה ידע וחוכמה בהתמודדות שלו עם סוגיות מרכזיות מודרניות. למרות שהוא לא היה כן לחלוטין כשניסה לערער על ביקורת מקרא, הוא העלה כמה קושיות חשובות על טענתו של שפינוזה כי התורה התחברה על ידי כותבים שונים ולא על ידי משה.

ככל שהמסע האישי שלי התקדם, כך לימודי בבית הספר הפכו לעול. הם היו משעממים וחסרי חשיבות בהשוואה למאמצים שלי להבין את היהדות ופשר החיים, מאמצים שהיו מבחינתי בעלי ערך רב יותר. התחלתי להזניח את לימודי החול, והציונים החלו

לרדת. עד כדי כך הזנחתי את הלימודים עד שנכשלתי במבחנים וחשבו להשאיר אותי כיתה. באופן טבעי, אבי היה מודאג ביותר למרות שהגימנסיה בה למדתי הייתה מהטובות במדינה—למדנו בה לטינית ויוונית—הרגשתי שרוב השיעורים משעממים וחדגוניים. מה שהיה חסר לחלוטין היה האתגר לגלות דברים בעצמנו. הכל הוגש לנו בכפית. המורה היה אומר לנו איך לקרוא, שייקספיר ואיך לנתח דגים, במקום לתת לנו לגלות זאת בעצמנו,

צילום בית ספר, 1960

ולתת עצה רק במקום ששגינו. תהליך הלמידה היה חסר כל יצירתיות ולא דיבר לדמיון שלנו. במקום לשלוח אותנו הביתה עם שאלה, ולעודד אותנו להיאבק עימה, המורים חשבו שמתפקידם לשאול את השאלות וישר לענות עליהן את התשובה. הם לא הבינו שלעתים השאלה צריכה להיוותר ללא מענה, היות שכל תשובה משמעה מכת מוות לחקירה נוספת.

לעולם לא אשכח שכאשר אחד המדענים הגדולים ביותר של הדור הקודם, איזידור רבי (Isidore Rabi), נשאל פעם מדוע הוא

הפך למדען, הוא ענה שכל הקרדיט שמור לאמא היהודיה שלו. בעוד שהורים אחרים היו שואלים את ילדיהם מה הם למדו בבית הספר באותו יום, היא הייתה שואלת: איזו, איזו שאלה טובה שאלת היום? תשובות זה דבר נהדר, אבל הספק הוא זה שמחנך אותך.

מה שעוד שעמם אותי בבית הספר היתה העובדה שלא היינו רשאים להעלות תשובות שמאתגרות את המערכת הקיימת. אם התשובה שלך לא התאימה למסגרת המדעית או הספרותית המקובלת, המורה בכלל לא היה מסתכל עליך ולעתים הוא אפילו היה מעניש אותך ומוציא אותך מחוץ לכיתה. אינני יכול לזכור כמה שעות ביליתי בעקבות כך מחוץ לכיתה.

שנים לאחר מכן, נזכרתי בכך כשקראתי על הפיזיקאי המפורסם וולפגנג פאולי (Wolfgang Pauli) שהעביר פעם אחת הרצאה על פיסיקה של חלקיקי יסוד באוניברסיטת קולומביה. לאחר ההרצאה הוא שאל את נילס בוהר (Niels Bohr), אחד מהפיזיקאים הגדולים של המאה העשרים, אם הוא חושב שהתיאוריות שלו מטורפות. אכן, ענה בוהר. למרבה הצער הן לא מטורפות מספיק.

לעודד תלמידים להיות סקרנים ומופתעים הוא אחד מהעקרונות החשובים של החינוך. זהו סימן של התעלות, יסוד היסודות של הדתיות האותנטית. רוב המורים שלי לא הבינו זאת ולא הצליחו לקיים את הפתגם היווני: או שתרקוד טוב או שתעזוב את אולם הנשפים.

וכך, החינוך בבית הספר לא היה יכול להתחרות עם הלימודים שלי ביהדות. התברר לי שהיהדות מבוססת על חקירה מתמדת. גיליתי שליהדות אין דוגמות, לפחות לא באופן שבו הן נמצאות בכנסייה הקתולית. י"ג עיקרי האמונה של הרמב"ם, אותם שרים כמעט בכל בית כנסת בליל שבת, מעולם לא התקבלו כנוסח הסופי של האמונה היהודית ולמעשה הותקפו על ידי הרבנים הגדולים ביותר. כיום, אני מבין שי"ג עיקרי האמונה של הרמב"ם גרמו נזק גדול ליהדות. פרופ' ליאון רוט (Leon Roth) העיר פעם על כך:

For this Hebrew of Hebrews had in many respects a Greek mind and through his sense of logic and his passion for precision, he brought Judaism into a doctrinal crisis, the echoes of which are with us yet".²

"(ליהודי החשוב הזה היתה במובנים רבים מחשבה יונית, ודרך חוש ההיגיון שלו והתשוקה שלו לדיוק, הוא הביא את היהדות למשבר דוקטריני, שאת ההדים שלו אנו קולטים עם היום")
כמה הדבר נכון! ודאי שליהדות היו כמה אמונות יסוד מסוימות, אך בד בבד היא היתה פתוחה לביקורת עצמית, פולמוס ודיון מתמשך שמעולם לא הגיעו לסיומם. כל זה התכתב עם הדמיון שלי. דת ללא דוגמות תמיד פתוחה לרעיונות חדשים! מה יכול להיות יותר טוב מזה?

² Leon Roth, *Judaism, A Portrait*, 1960, p.122.

אף אחד לא יכול לצמצם את היהדות לקטגוריות. זה כמו לנסות להכניס את האוקיינוס לתוך אמבטיה. היהדות היא דרך חיים, מלווה ברגשות עמוקים וחוויה דתית חזקה. לטעון שישנם עיקרי אמונה ברורים כמוהו כביטול האמונה הדתית האותנטית. זה כמו לטעון שהתווים המוזיקליים הם היסודות של מוסיקה. הם לא; הם כיוונים שבעקבותיהם המוסיקאי עוקב, הם מראים את הדרך, אבל הם אף פעם לא הדבר עצמו. ישנם ממדים של תובנות דתיות שאי אפשר לבטא. אסור שתורות ואמונות יהפכו למסכים, הן יכולות לתפקד רק כחלונות לעולם שהוא מעבר להגדרה. אמונה יכולה להתגלות רק לאור נשמתו של האדם. אמונה היא הרגע שבו כל ההגדרות מסתיימות, וכל ניסיון להתוות תוויות חותכות לאמונה עלול רק להביא לדעות רדודות ונמוכות שתקועות בלבו של האיש המאמין. את היהדות האותנטית ניתן להבין רק בבית הגידול הטבעי שלה—באמונה ויראת שמים עמוקות שבו הא-לוהי אופף את כל המחשבות.

גם אם לדוגמה יש מטרה, היא אף פעם לא יכולה לתפקד כתחליף לאמונה; אין היא אלא היבט יבש שלה, בדיוק כמו שהמוזיקה היא הרבה יותר ממה שאי פעם תו מוסיקלי לכשעצמו יכול לבטא. בעיקרון, היהדות מציעה משהו אחר מהנצרות: דת ללא תיאולוגיה.

ההלכה היהודית, הגם שהיא מחוברת יותר לקרקע המציאות באשר היא דורשת פעולה אנושית, עדיין פתוחה למגוון של אפשרויות. ישנן דרכים רבות להגיע לא-לוהים, כפי שמתברר מהצצה קטנה לתלמוד. ישנו שפע של דעות בשאלה כיצד

לתרגם את מצוות הא-ל למעשים ארציים, אשר מגלים את הא-לוהי. למען האמת, כל אחד צריך שתהיה לו את ההלכה שלו, הפרטית, התואמת לנשמתו ומחברת אותו עם אחת מהמצוות. הרי המצוות, ככלות הכל, הן גשר לא-לוהים, והיות שאת הדת צריך לחיות ולא רק לחשוב או להרגיש, ההלכה צריכה לתרגם את האמונה למעשים.

לא פחות חשוב מכך הוא הצורך של אנשים לחיות ולעבוד את א-להים ביחד. הדבר מחייב מסגרת הלכתית שמבטיחה רמה מסוימת של התאמה ובמקביל מאפשרת למעשה לגעת ברוח אצל כל פרט. אבל הדבר אפשרי רק אם קיים ניסיון מתמיד להתחבר עם הרוח. בדיוק כפי שהמוסיקאי צריך לחזור על קטע מוסיקלי לפני שהוא מרגיש שהוא נוגע בנשמתו, כך הוא המעשה ההלכתי. כמו שהמוסיקאי צריך לדעת היכן למקם את הקשת שלו ולהעביר את אצבעותיו בדייקנות רבה על המיתרים של הכינור כדי להוציא את המוזיקה מחוץ לגבולות הפיסיים של כלי הנגינה, כך האדם הדתי צריך לדעת כיצד לשחרר את היסודות העמוקים ביותר של נשמתו באמצעות המעשה ההלכתי.

קניתי לעצמי תרגום גרמני של התלמוד בניסיון לפענח אותו. הצצתי לעולם עם שפה משלו, היגיון מוזר משלו, שום דבר שדומה למה שהיוונים הציעו. עד מהרה למדתי שהתלמוד דן בכל דבר שתחת השמש, עוסק בכל דבר נדוש וקטן באופן כזה שכאילו כל החיים תלויים בו. יותר מפתיע מכך היתה הפתיחות של התלמוד

בנושא המיניות. לעולם לא אשכח איך פעם אחת, כשהייתי באמצע לימודה של מסכת אחת מן התלמוד, התרגום המשיך בלטינית במקום בגרמנית. תהיתי לעצמי מדוע. היות וידעתי מעט לטינית, קראתי את התרגום והופתעתי לגלות שהסוגיות הללו יעצו לנשים כיצד לפתות את בעליהן (שבת קמ, ב). היכן בעולם ניתן היה למצוא ספר שדן בתפילה, במסירות לא-לוהים, בחסידות, ואמנות האהבה באותו דף? זה לגמרי אוונגרדי! שנים רבות לאחר מכן נוכחתי לדעת שהעניינים אלה נידונים באופן גלוי על ידי תלמידי שיבה כשאף אחד מהם לא נפגע או בכלל מבין שאם קטעים ארמיים אלו היו מתורגמים לאנגלית או עברית מודרנית, הם היו סוג של "פורנוגרפיה קדושה". אבל האמת היא שזו תורה, והיא קדושה, ולמיניות אין קשר עם האסוציאציות הוולגריות המצטיירות במוחם של אנשים. ביהדות, מין הוא כמו תפילה המתבצעת בגופו של האדם. על פי תורות חסידיות, הדבר מוכח בבירור מהדמיון שבין תנועות הגוף בפעולה המינית ובתפילה. בחוגים אשכנזים הדבר מכונה 'שקלינג' (מתנדנד קדימה ואחורה).³

במבט לאחור על תקופה זו בחיי, אני מבין עד כמה אבא שלי היה מודאג. לא הייתי מסוגל להסביר מה קורה, שכן אני לכשעצמי הייתי צעיר מכדי להבין מה מתחולל בתוכי. דבר אחד היה ברור: הלימודים שלי הידרדרו. ולא במעט. למרות שאבא

3 ברה ד"ר לואי גייקובס, תפילה חסידית, עמ' 60, ועמ' 171, הערה 33, שם הוא מביא את המקורות הבאים: צוואת הריב"ש [ירושלים 1948], ז' ע"ב, ליקוטי יקרים [למברג, 1865], א ע"ב; ספר בעל שם טוב [Sotmar, 1943], כרך א, עמ' 145, הערה 65.

שלי היה אדם שקול ועם ראש פתוח, הוא בודאי היה בפאניקה. מה הבן שלי עושה? לא רק שהוא מזניח את לימודי החול, אלא שברור שהיהדות מושכת אותו לכיוון של פאנאטיות דתית! השיא הגיע כאשר הבעתי את רצוני בפניו ללכת לבית הכנסת בשבת בבוקר במקום לבית הספר. אבי, שהרגיש שהדברים יוצאים מכלל שליטה, לא היה מוכן לשמוע על כך. לא הצלחתי לשכנע אותו לשחרר אותי, אז החלטתי להמשיך ללכת לבית הספר תוך כדי שמירת שבת. בהולנד, כל התושבים היו רוכבים על אופניים, וכך גם אני, כמו כולם, הייתי רוכב בכל יום על האופניים שלי לבית הספר. באותו הזמן גרנו בעיירה קטנה בשם Aerdenhout, הרחוקה 20 קילומטרים מאמסטרדם. היינו צריכים להיות בבית הספר בשעה שמונה בבוקר, כשמשמעות הדבר היא שבימי החורף נסעתי בחשכה מוחלטת. למרות שהיה הכרחי להדליק אורות במהלך הרכיבה, החלטתי שמכיוון שאסור להדליק אור בשבת, אעשה את הנסיעה בת 20 הדקות בלי להדליק את הפנס. ההחלטה שלי לא החזיקה אפילו יום. באותה שבת בבוקר, במהלך הרכיבה שלי על האופניים לכיוון בית הספר, עצר אותי שוטר ושאל אם יצאתי מדעתי. נהיגה ללא אורות בבוקר ערפילי וחשוך הייתה משולה להתאבדות. לא התרשמתי מהדברים שלו ועניתי לו שאנחנו, כיהודים, מחויבים לשמור שבת ולכן אני לא יכול להדליק אור. השוטר הביט בי בתמיהה, ללא ספק במחשבה שעליי להישלח לפסיכיאטר, ואמר לי שאם אני באמת רוצה לשמור את יום המנוחה היהודי, עליי ללכת לבית הספר ברגל. וכך עשיתי.

הגעתי מאוחר מאוד לבית ספר. נכנסתי לכיתה, הסברתי למורה ששוטר עצר אותי בדרך, והתיישבתי במקומי. לרוע המזל, היתה לנו בחינה בכתב באותו בוקר, כמדומני על ספרות הולנדית, והדבר הציב אותי בעוד דילמה. כיצד אני כותב את הבחינה? והרי גם

ז'אק פ' ת'יסא ליסאום, בית הספר הישן שלי

זה חילול שבת! היה רק פתרון אחד: לא לעשות את הבחינה! הנחתי את העיפרון בצד. לא לקח זמן רב עד שהמורה שם לב למה שקרה ושאל אותי מדוע אינני כותב את הבחינה. הסברתי באופן ברור שאני ילד יהודי ואין אני יכול לכתוב בשבת. הוספתי שבכלל אינני צריך להיות בבית הספר בזמן הזה אלא בבית הכנסת. המורה הסתכל עליי עם חיוך גדול וסימפטי ואמר: 'הממ.

בסדר, חכה לי אחרי השיעור'. ציפיתי לנזיפה חמורה ואפילו איום שאם לא אציית לכללי בית הספר, אושעה מהלימודים. התכוננתי למאבק ונחוש הייתי בדעתי שלא להיכנע. אך להפתעתי המוחלטת, המורה, שהיה גם סגן המנהל, ביקש ממני לשבת. מוקסם ממני, אבל בשום אופן לא מזלזל, הוא שאל אותי אם אני רציני בעניין הזה. האם אני באמת רוצה ללכת לבית הכנסת בשבת במקום לבית הספר, והאם אני באמת כל כך מתעניין ביהדות, או שמא זאת רק גחמה ובכלל, מה כל כך אטרקטיבי ביהדות? היה לי ברור שהשאלות שלו רציניות, אז לקחתי על עצמי את האתגר. היתה זו הפעם הראשונה בחיים שלי בה הסברתי למשהו מבחוץ מהי היהדות, למרות שהידע שלי באותה תקופה גבל, בלשון המעטה, בבורות מוחלטת. לתדהמת, הוא גילה עניין רב בדבריי וישב כמה דקות בשתיקה מוחלטת. פתאום הוא קם ואמר: אוקיי, אני שומע. אדבר עם אביך ואגיד לו שאתה פטור מלהגיע לבית הספר בשבת בבוקר. לא יכולתי להאמין למשמע אוזניי. הזהרתי את סגן המנהל שלא יהיה לו קל לשכנע את אבא שלי; הוא, המורה הלא-יהודי, אולי השתכנע שאני צריך ללכת לבית כנסת, אבל אבא שלי הוא סיפור אחר לגמרי! המורה ניגש אליי, לחץ את ידי ואמר: תן לי להתמודד עם זה. אבל יש לי תנאי אחד. אתה תחסיר חומרים חשובים בשבתות ותצטרך להשלים בכל יום ראשון את כל מה שהחסרת. הבטחתי לעשות כן ויצאתי מחדרו. רקדתי ריקוד קטן של ניצחון בחוץ, והלכתי הביתה לספר לאבא שלי שסגן המנהל רוצה לפגוש אותנו. כמי שיודע להפסיד בכבוד, אבא שלי חייד, נתן לי נשיקה ואמר שהוא ילך לפגישה.

אין ספק שהוא ידע מה מצפה לו, אבל לא הייתה לו אפשרות אלא לעשות את זה. בחוסר רצון, אבל עם חיוך בידיעה שהבן שלו ניצח, הוא ויתר. אני מאמין שהוא היה מאד גאה! וזה גרם לי לאהוב אותו עוד יותר.

התחלתי ללכת בשבתות לבית הכנסת. בהתחלה זה לא היה לי קל. מעולם לא הייתי שם ולא היה מושג למה לצפות. קראתי ספר בשם 'יום יום' מאת הרופא ההולנדי ד"ר דוד האוסדורף, שהיה כתוב בסגנון מאוד ברור וסיפק לי מידע על סדרי התפילה בבית הכנסת. הייתי נרגש, אבל גם מודאג. כיצד עליי להתנהג? בית הכנסת היה במרחק של 50 דקות הליכה. הוא היה ממוקם בהארלם, כמעט 5 קילומטרים מהבית שלנו.

כשנכנסתי לבית הכנסת באותה שבת בבוקר, לא יכולתי לדעת שהבחורה הצעירה שבה הבחנתי, בת 14 בלבד, תהפוך יום אחד לאשתי. שנים מאוחר יותר, היא ספרה לי שהגעתי עם בגדי הטניס הלבנים שלי—תלבושת שלמה עם מכנסיים קצרים!—כנראה בגלל שחשבתי שזו הדרך המתאימה ביותר להתלבש כאשר הולכים למקום קדוש!

אט אט למדתי מה לעשות. בבית הכנסת היתה תפילה רק בשבת בבוקר, עם נוכחות ממוצעת של 25 איש. די מהר התברר לי שאני לא נספר למניין, מאחר שאינני יהודי על פי ההלכה. פרידה, הנערה שבה הבחנתי לראשונה, גילתה התעניינות מרובה בסיפור שלי, כמו גם משפחתו של הרב/החזן מישל פיליפסון שהוביל את התפילות וקרא בתורה באופן מושלם ויפה כזה, שמאז לא שמעתי דומה לו. הוא לא רק ידע לקרוא ללא טעות.

הוא קרא בתורה בדרך שביטאה את החיבור הרגשי שלו לטקסט, כאילו הוא היה בסיפור. זה היה בשבילי מאד מרגש. הרב פיליפסון ואשתו אווה (Eva) הזמינו אותי לעתים קרובות לשבת, והביקורים האלה הסבו לי אושר רב. עד היום, אשתי ואני חברים קרובים של הבת ושני הבנים שלהם. זכיתי גם להזמנה לשבת מההורים של פרידה, חמי וחמותי לעתיד. שם היתה זו הפעם הראשונה בה מערכת העיכול שלי נפגשה עם 'רגל קרושה', מנה אירופית מזרחית, העשויה מרגל עגל ונחשבת למעדן. הבטן הספרדית-הולנדית שלי הייתה רגישה מדי למטבח האשכנזי הזה. לא הייתי בטוח שאשרוד, אבל בהיותי ילד טוב צייתתי. התמודדתי עם אתגר דומה כעבור שנים, כשלמדתי בישיבת גייטסהד, שם הוגש צ'ולנט בכל שבת. פתרת את הבעיה הזאת על ידי הוספת סוכר, כדי להפוך את התבשיל לראוי למאכל!

החותנים שלי בתחפושת הולנדית (באמצע) עם אשתי לעתיד (מימין)

היות שהיו מעט מאוד ילדים בקהילה היהודית בהארלם, הרב פיליפסון ניסה לשדך בין בנו הבכור ואשתי לעתיד, כששניהם היו עדיין תינוקות. למזלי, חמי וחמותי לעתיד דחו את ההצעה לרב היתה ספריה די גדולה בעברית, ואת רובה לא הייתי

שמשון רפאל הירש
מקור: הספרייה הלאומית של ישראל

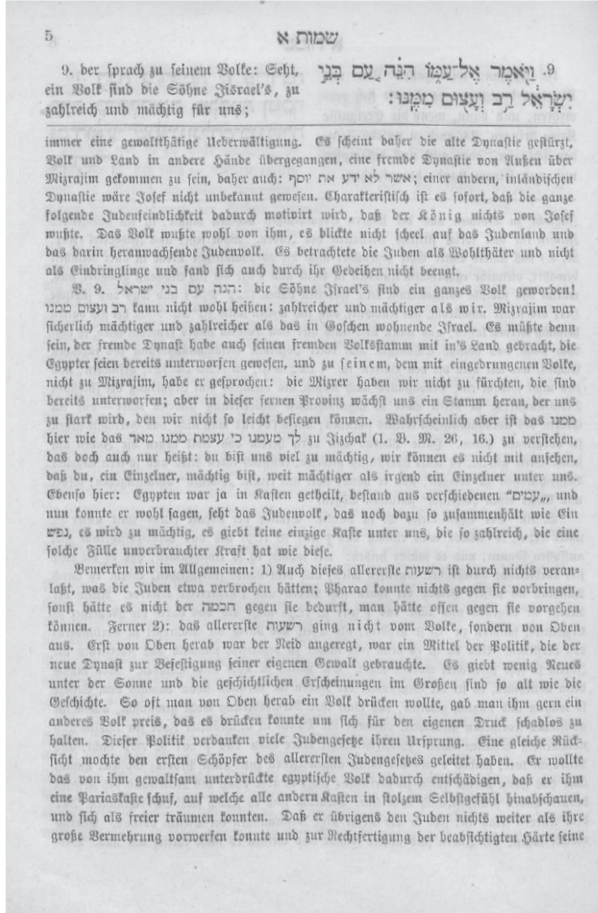
מסוגל לקרוא. עם זאת, תוך זמן קצר התוודעתי לספריו של הרב שמשון רפאל הירש. גם זה היה בשבילי גילוי גדול. הרב הירש היה המנהיג הגדול של היהדות האורתודוקסית בגרמניה וחולל מהפכה עם החיבור שלו 'אגרות צפון', בה הציג את השקפתו על היהדות בצורה של חליפת מכתבים דמיונית בין רב צעיר ואינטלקטואל חילוני.

הוא הראה כיצד היהדות הינה בעלת חשיבות ורלוונטיות גדולה ליהודי המודרני והסביר כיצד היא עשויה ליצור עולם טוב יותר לאנושות כולה.

ספריו של הרב הירש היו כתובים בלשון גרמנית גבוהה שהיתה פופולרית במאה ה-19. אגרות צפון, לעומת זאת, תורגמו להולנדית, וטרפתי אותנו. זה היה בדיוק מה שחיפשתי. למרות שבזמן שקראתי אותו, הספר היה כבר כמעט בן 100 שנים, הוא לא היה מיושן.

קראתי אותו מספר פעמים הלוך וקרוא.

לרב פיליפסון היו את כל הספרים של רב הירש, כולל הפירוש המפורסם שלו לחמשת חומשי תורה ואוסף הכתבים שלו, שכיסו שניהם כמעט את כל היבטיה השונים של היהדות. הבעיה הייתה

חומשי ש"ר הירש בגרמנית המקורית

שלא היו להם תרגומים להולנדית. לא אז בלבד שכולם היו כתובים בגרמנית גבוהה, אלא שהם גם היו מודפסים באותיות גותיות, גופן הקשה לפענוח. משפט אחד יכול היה לתפוס עמוד שלם, אם לא יותר מכך. עד שהגעת לסוף המשפט, כבר היית שוכח את ההתחלה. למרבה המזל, למדתי גרמנית בבית הספר וכן אבי ידע את השפה הודות לקשריו העסקיים במזרח גרמניה. הוא עזר לי ולאחי להתמחות בה. גם אחי שלט בה. לקחתי את הפירוש של הרב הירש לתורה, את אוסף הכתבים שלו, וספר 'חורב' המפורסם שלו, וקראתי. לאט לאט התרגלתי לאותיות הגותיות. הרב הירש הפגין ידע עצום ביהדות. כל התלמוד היה מונח בכף ידו ומעל לכל הוא היה מאוד מקורי. היה זה כמו מוסיקה לאוזניי. מאוחר יותר, הבנתי שהרב הירש היה רומנטי, מאוד גרמני ובעצם שמרני להחריד. ובכל זאת, יצירותיו הן בעלות חשיבות רבה, והישרות שלו היא ללא רבב.

ההתעניינות שלי גדלה מדי יום, והתחלתי ללכת לבית הכנסת בכל שבת בבוקר. עם זאת, הייתי נתון עדיין תחת השפעתה של הפילוסופיה של שפינוזה, ולמרות שהתרשמתי עמוקות מהיהדות התלבטתי רבות עם עצמי האם זו כל האמת. בהחלט לא הייתי משוכנע בצדקת היהדות. לעולם לא אשכח את האירוע שהתקיים בבית הכנסת בהארלם ופקח את עיניי לתפיסה שלא חשבתי עליה קודם. היה אינטלקטואל צעיר שהגיע לבית הכנסת באופן קבוע, ולפני שהתחילו את התפילה היה מכריז בקול רם: 'כולכם יושבים

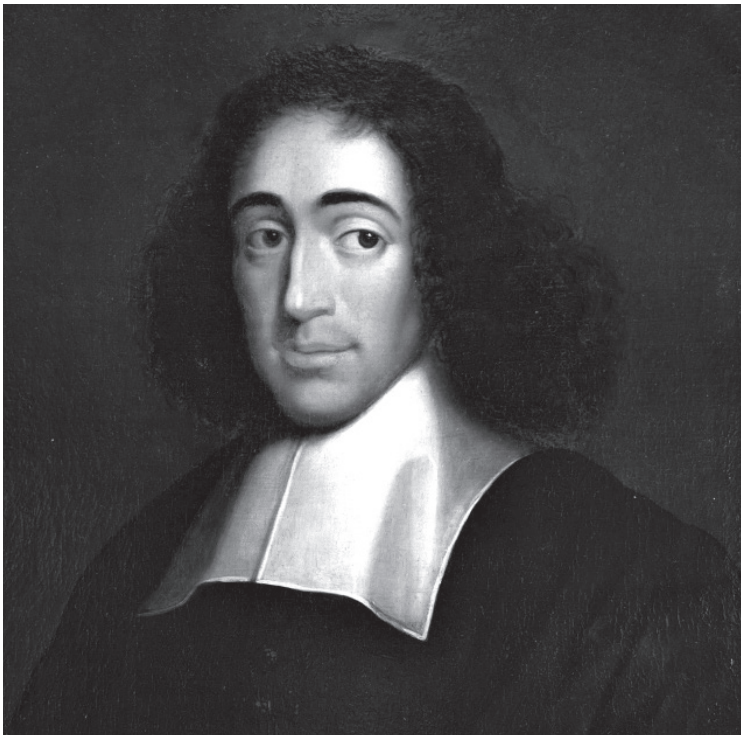
כאן לחינם. אין א-לוהים! אז הוא היה הולך למקום שלו, לוקח את הטלית מהתא שלו, מברך ומתעטף בה. הוא היה מתפלל את כל התפילות בלהט גדול ומקשיב היטב לקריאת הפרשה. לא הייתי מסוגל להבין אותו. למה לבוא לבית הכנסת, להתפלל בדבקות גדולה כאילו החיים שלך תלויים בה כשאתה לא מאמין בא-לוהים? שבוע אחרי שבוע נמשכה ההצגה הזו, עד שיום אחד לא הייתי מסוגל עוד לשלוט בעצמי. ניגשתי אליו ובקשתי הסברה לעולם לא אשכח את מה שהוא אמר:

'אכן, אינני מאמין בא-לוהים, אבל אני מאמין ביהדות. זו הדת הגדולה ביותר שהופיעה אי פעם עלי אדמה. היא תרמה לאתיקה ולמוסר יותר מכל דת או תרבות אחרת, ואנחנו חייבים אותה בעולם כדי לשמור אותו בחיים. אם אנחנו, היהודים, ננטוש אותה, העולם יהיה הרבה פחות טוב. אז אני בא לבית הכנסת, אוכל כשר ושומר כמה מהלכות שבת. אם לא אעשה זאת, אהיה אשם בהרס אחד הדברים היפים ביותר שהעולם התברך בו. בין אם א-לוהים נתן אותה או לא, זה ממש לא מעניין אותי!'

עד היום הזה, משתלחת בי צמרמורת כאשר אני חושב על המילים האמיתיות הללו. הבנתי שדבריו של האיש הזה היו גם ביקורת קשה על שפינוזה. למה לדחות לחלוטין את היהדות, כפי שהוא עשה, כאשר היא מכילה עומק כזה ומביאה לעולם את הערכים הגדולים ביותר, כגון שבת, גישה בריאה למיניות, מוסר עמוק, ועוד הרבה מעבר לכך? אני עדיין תוהה מדוע שפינוזה סרב לברך לפני האכילה. כיצד יכול אדם לצרוך מזון טעים בלי לתת ביטוי עמוק להשתאות שלו מעצם קיומו של האוכל הזה?

האם באמת צריכים להאמין בא-לוהים כדי לעשות זאת? זה לא אורתו-פרקסיס; זוהי חוויה רוחנית עמוקה שאיתה גם אדם חילוני יכול להיפגש.

גם היום יש לי רגעי כפירה משלי, במיוחד כשאני מתמודד עם סבלם הקשה של ילדים, כמו במקרים של פיגועי טרור בישראל ומחוצה לה, או כאשר אני קורא על מה שקרה ליותר ממיליון

דיוקן ברוך דה שפינוזה (1632-1677), בערך. 1665
מקור: Encyclopædia Britannica Online. אינטרנט. 18 ביוני 2018.

ילדים יהודים בשואה. במשך ימים אני לא מסוגל להתפלל כראוי בעקבות כך ואני נאבק עם האמונה שלי בא-לוהים. עד היום, אני נדהם לראות כיצד יהודים דתיים הולכים לבית הכנסת לאחר פיגועי טרור ובמקום לצאת בהפגנה נגד א-לוהים הם משבחים אותו על טוב לבו. כשאני רואה את תמונה של ילד שחור קטן באפריקה, חלש מרעב ולא מסוגל לזוז, אני רוצה לעלות לשמים ולמחות. ברגעים הללו, ההשקפה של החבר שלי בבית הכנסת של הארלס היא זו שמונעת ממני לפרוש מן היהדות. בשלב מאוחר יותר, אני מבין שהאהבה שלנו לא-לוהים נבחנת בשאלה האם אנו מחפשים אותו או את טובו. השורה התחתונה היא שאין לי ספק שאשאר יהודי דתי, גם אם אחליט להיות אתאיסט.

יהודי מבחירה

עם ההתקדמות שלי בדרכה של היהדות מצאתי עצמי מתמודד עם בעיות רבות שהובילו לכמה מצבים מוזרים. היום הייתי מכנה אותם מצחיקים, אבל באותו הזמן הם היו מאד מדאיגים. כשלוויתי את אבי ל'לייפציגר מס' (Leipziger Messe), רציתי לאכול אוכל כשר, אך בהעדר מסעדות כשרות באזור, אכלתי דגים או מאכלי פרווה אחרים. אני זוכר בבירור יום שישי אחד, שבו אכלנו בפונדק בו הגרמנים נהגו לשתות בירה בספלים הגדולים שלהם. חלקם היו שיכורים. שמתי כיפה על ראשי ועשיתי קידוש על כוס בירה, אל מול עיניהם המשתאות של כל הנוכחים הגרמנים. אני עדיין יכול לראות את הפרצופים ההמומים שלהם! במקרים אחרים, כמו בחופשות שלנו באיטליה, לא אכלתי דבר מלבד ביצים מקושקשות לארוחת בוקר, צהריים וערב, עד שהגעתי למצב בו לא הייתי מסוגל להכניס עוד ביצה לפה!

למרבה המזל, הייתי כבר נימול. עשיתי ברית מילה בגיל 10 ואני זוכר כיצד הייתי מאושפז אז למשך כמה ימים. אחי, לעומתי,

נימול כבר בהיותו תינוק. אני חושב שעד שהוא נולד, אבי כבר הבין שיהיה לו קשה מבחינה רגשית אם יהיו לו בנים שלא נימולו. ברית המילה שלי בוצעה בידי רופא, לא מוהל, ולמרות שהייתי תחת הרדמה, ההליך היה די כואב.

כחלק מהליך הגיור שלי, נאלצתי לעבור 'הטפת דם ברית' – הליך של הוצאת טיפת דם ממקום המילה כסימן לברית מילה. ההליך נעשה על ידי ד"ר אהרון רודריגס פריירה (Aaron Rodrigues Pereira), נשיא הקהילה היהודית הפורטוגזית באמסטרדם ואחיו של הרב הראשי הספרדי, חכם שלמה רודריגס פריירה, שגייר אותי. מספר ימים לפני הטקס, הייתי צריך לעמוד בפני כל הרבנים הראשיים בהולנד ולהסביר מדוע החלטתי להפוך ליהודי. הבולט מביניהם היה הרב אהרן שוסטר, הרב הראשי האשכנזי של אמסטרדם, אדם עם אישיות מרשימה ובעל דעה נחרצת. היות שהתחנך בהולנד הוא היה מאוד פורמלי, אך החום שהוא הקרין הצביע על היותו בן לשושלת מזרח-אירופית. היה לי קשה לענות על שאלתו, מדוע אני רוצה להיות יהודי, והתשובה שלי לא הייתה הגיונית לחלוטין. היא הייתה קשורה לכמה תווים מוזיקליים פנימיים שנשאו מילים שבלתי ניתנות לתיאור. רק שנים רבות לאחר מכן הבנתי עד כמה קשה להביע בשפה אנושית מהפך פנימי-דתי. רודולף אוטו (Rudolf Otto), הוגה הדעות הגרמני הגדול, ניסה להסביר זאת ביצירתו המפורסמת, 'הקדושה' (Das Heilige). הפילוסוף האמריקאי הנודע ויליאם ג'יימס (William James) ניסה גם הוא לבטא את המשמעות של הדתיות בספרו החשוב *החוויה הדתית לסוגיה*

(*The Varieties of Religious Experience*). אבל מעל לכל, היו אלה גדולי החסידות שהתמודדו עם השאלה הזאת, ותרמו לסוגייה נקודות מבט יוצאות דופן ומקוריות. אברהם יהושע השל ומרטין בובר תרגמו כמה מהרעיונות שלהם בעניין זה לגרמנית ואנגלית וניסו להסביר אותם ככל האפשר.

אני זוכר את פשיטת הבגדים במקווה. הייתי די לחוץ, אבל האבא היקר שלי עמד שם לצדי, כמו תמיד. למדתי שעל ידי הטבילה במימי המקווה אני נולד מחדש כיהודי לכל דבר. מים הם הסמל לחיים וצמיחה, וטבילה במקווה היא מעין חזרה אל הרחם של האמא, שם העובר מוקף במי השפיר. שלושה רבנים נכחו שם: חכם רודריגו פריירה, הרב הראשי אהרון שוסטר והרב בנימין פלס, חבר ברבנות אמסטרדם. הייתי צריך לטבול שלוש פעמים, תוך שאני מוודא כי המים מכסים את כל השיער שלי. כשיצאתי מהמים, החכם נתן לי מגבת כדי לכסות בה את עצמי והורה לי לברך. זו אולי הברכה המשמעותית ביותר שאמרתי אי פעם: 'ברוך ה' א-לוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצווננו על הטבילה'. מייד לאחר מכן, החכם אמר: יהי שמו בישראל נתן בן אברהם אבינו. נתן היה שמו של אחיו הצעיר של אבי שנרצח בשואה. שנים לאחר מכן, כשאמי התגיירה, שיניתי את השם לנתן בן יעקב, שמו העברי של אבי. עדיין תוקפת אותי צמרמורת כשאני חושב על כך. כמה אנשים זכו להזדמנות לברך את הברכה הזאת בנסיבות הללו? ברכתי גם את ברכת "שהחינו", מודה

לא-לוהים שהביא אותי אל הרגע החדש והמיוחד הזה. לאחר מכן, קיבלתי נשיקה מאבא שלי ועוד חיוך אחד גדול. למרות שהיו לו הסתייגויות מהדתיות שלי, הוא שמח שכרגע הצטרפתי באופן מלא לעם שכה אהב.

העולם שמסביב היה נראה שונה. קרנתי מאושר. השאלה שצדה אותי אז, ועדיין רודפת אותי עד היום, היא איך לשמר כזה רגע נשגב בחיים.

חלק מהמפגשים שלי עם מצוות היהדות היו קיצוניים ולפעמים ממש בעייתיים, אם לא בלתי מתקבלים על הדעת. רק לפני זמן קצר אחי היקר, הצעיר ממני בשנתיים, הזכיר לי אירוע שהתרחש בעת שערכתי סדר פסח בבית הוריי, טרם היותי נשוי, זמן קצר לאחר הגיור. היות שלמדתי את ההלכה בנוגע ל"יין נסך", או בשמה המדויק יותר 'מגע נוכרי' – הלכה האוסרת לשתות יין כשר שנפתח והוזה על ידי מי שאינו יהודי – חטפתי את בקבוק היין מהשולחן לפני שהיה לאחי סיכוי לתפוס אותו ולמלא את הכוסות שלנו. אמרתי לאחי שמי שאינו יהודי לא יכול לפתוח בקבוק כזה, כי אז היין יהיה מקולל (בימים ההם לא היה יין מבושל בהולנד). בשום מקום בספרות היהודית לא כתוב שהיין נהפך למקולל אם מי שאינו יהודי פותח אותו, והאירוע המצער הזה המחיש את הבורות המוחלטת שלי בנושאים רבים שהיה עליי עוד ללמוד. רק עכשיו, כמעט 50 שנים מאוחר יותר, אחי סיפר לי, עם דמעות בעיניים, כמה הוא נעלב אז. זו דוגמה טיפוסית, לדעתי, לאופן

בו ההלכה היהודית קפאה על שמריה. ההלכה בנוגע ל"יין נסך" נקבעה בתקופה בה היהודים היו בגלות, כשרבים משכניהם הלא-יהודים היו עובדי אלילים. לעתים קרובות הם היו בלתי מוסריים, ואפילו אנטישמיים. הרבנים סברו שאין זה ראוי שיהודים ישתו יין שנפתח או בא במגע עם אנשים שפלים כאלה ואסרו על שתייתו גם כאשר היין עצמו הופק על ידי יהודים. בדרך זו, הם ביטאו את הצורך של היהודים להרחיק עצמם באופן כללי מהאנשים המושחתים האלה. מכיוון שהיין הוא היה המשקה ששימש בדרך כלל בעבודת האל-ל של היהודים והגויים, ההלכה אסרה רק יין. זו דוגמה טיפוסית להלכה מתגוננת, שהייתה הכרחית בזמן ההוא בו התגוררו יהודים בין הגויים האלה (זה מזכיר לי במידה מסוימת כיצד בנעוריי, לאחר שהשואה הגיעה לסיומה, ההולנדים סירבו לקנות מוצרים גרמניים או אפילו להחזיק אותם בבתיהם. היה זה טאבנו. היום, כשיהודים חיים בחברה שונה לחלוטין, בה רוב האנשים מאמינים בא-ל אחד ומתנהגים באופן תרבותי, ההלכה הזאת איבדה הרבה מהמשמעות שלה.⁴ כאשר הלכה כזו פוגעת באדם אחר, כפי שקרה עם אחי, זה רק פוגע בה עצמה וביהדות כולה (הסיבות לאיסור יין נסך הן הרבה יותר מסובכת ממה שהזכרתי כאן. נושאים רבים אחרים עומדים על הפרק. עם זאת, אני מאמין שההלכה הזאת וההלכות הדומות לה צריכות להיבחן היום מחדש לאור העובדה כי המניעים שלהן כיום אינם רלוונטיים. לסקירה, ראה אנציקלופדיה תלמודית בערך סתם יינם,

4 אה בפירושו של רבי מנחם המאירי (1249-1316) לתלמוד, בית הבחירה, סנהדרין נו ע"א, עבודה זרה ב ע"א, יא ע"ב, יג ע"א, יד ע"ב, כא ע"א, כב ע"א, כו ע"א, ו-מב ע"ב. אם כי המאירי עצמו אינו מוריד מחומרת הדין של יין נסך, ראה בפירושו למסכת עבודה זרה כו ע"א.

בנוגע לחשש מנישואי תערובת ועבודה זרה). ככלות הכל, ההלכות מדרבנן אינן מקודשות באופן בלתי תלוי כמו מצוות התורה.

ההלכה הוקפאה למשך זמן רב מדי. היא הפכה להיות "המשמרת של המצוות" ועכשיו עליה לשחרר עצמה ממה שהיה חשוב פעם. הכרחי הדבר שהיא תנוע קדימה ותגיב לעולם יהודי חדש ושונה, במיוחד משום שמדינת ישראל שינתה באופן דרסטי את מצבם של יהודי העולם, ויצרה מציאות שההלכה אף פעם לא נתקלה בה. התקרית שלי עם אחי היא רק סימפטום לבעיה הגדולה של יישום ההלכה היום. ייעודנו הוא להיות "אור לגויים", ומחובתנו להשפיע עליהם שיתקרבו לא-לוהים ויאמצו סטנדרטים גבוהים של מוסר. הדבר הינו אפשרי רק אם ניגש לעולם הלא-יהודי בצורה חיובית. הלכת 'יין נסך' ואחרות כמותה, לא תורמות להשגת מטרה זו. הגיעה העת שהרבנים שלנו יאמצו גישה הדומה לזו של המאירי. ודאי שעלינו להמשיך לשתות רק יין כשר שנעשה על ידי יהודים, אבל בה בעת, כך נראה לעניות דעתי, לבטל את ההגבלה האוסרת יינות שנגעו בהם לא-יהודים.

אנו זקוקים היום באופן נואש להלכה אנושית אבל אגרסיבית, הלכה גאה ונבואית, שלא תסתכל מעבר לכתף של עצמה אלא תביא את המסורת יהודית לקדמת העולם ותוביל אותו.

הפטור שלי מלימודים בימי שבת הכניס אותי פעם אחת לצרות. המורה שלנו ללטינית ויוונית היה אדם מאד מתוסכל. הוא היה מעיר לנו כל הזמן הערות מגונות ולא היה מי שאהב אותו. למדנו אצלו פעמיים בשבוע, כשאחד מהימים היה שבת. היות שלא באתי עוד בשבתות, הוא ממש שנא אותי. פעם אחת הוא שאל אותי שאלה בידיעה שלא אוכל לענות עליה, שכן היא נידונה בכיתה ביום שבת האחרון, והיא גם לא היתה כתובה באף ספר שלמדתי ביום ראשון. הוא רצה בכוונה להביך אותי. משלא ענית, הוא רתח מזעם, לקח את המוחק של הלוח וזרק אותו עליי. התכופפתי בדיוק בזמן, והמוחק ניפץ חלון גדול מאחורי. בכיתה שררה דממה מוחלטת, והמורה החוויר. קמתי, יצאתי מהכיתה בלי רשות והלכתי אל סגן המנהל ששחרר אותי מהלימודים בשבת. סיפרתי לו במדויק את שאירע. הוא קם ממקומו, בא איתי אל 'זירת הפשע', והורה למורה לעזוב מיידית את המקום. למיטב זכרוני, אותו מורה פוטר, ואני זכיתי למעמד של כוכב בבית הספר. הפכתי במידה מסוימת לסלבריטי, וכך רכשתי לי עוד חברים רבים. היה זה די מדהים, שכן באופיי הייתי ילד שקט, ממושמע ועיקש (היום אני הרבה יותר נינוח), למרות ששימשתי כנציג הכיתה במשך כמה שנים. פירושו של דבר שייצגתי את הכיתה שלי בהזדמנויות שונות ועזרתי לחבריי ללימודים כשהם נקלעו לסכסוכים עם הנהלת בית הספר. למרות שהפכתי למעין 'אאוטסיידר' בעקבות ההתעניינות הרבה שלי ביהדות, מעולם לא בקשו ממני להתפטר מתפקידי, אפילו כשסיפרתי שאינני יכול עוד לרקוד עם הבנות במסיבות שנערכו בבתיהם של חבריי

לכיתה. למדתי בבית ספר לריקוד ורכשתי את האמנות הזו, אך הייתי חייב להודיע לחברים שלי שאינני יכול עוד להשתתף מפני שהיהדות לא רואה את הפעילות הזו בעין יפה. בכל הכנות עליי להודות, שלמרות שאני מאמין שריקוד הוא אמנות לכל דבר, מעולם לא נהייתי ממנו. הייתי גם צריך להודיע לחבריי מהכיתה שאינני יכול עוד לאכול שום דבר שאינו כשר. אף על פי כן, במקום להחרים אותי, החברים שלי תמיד הקפידו שיהיה בסביבה פרי זמין או כל מאכל אחר שהיה מותר לי לאכול. כיום, שנים רבות אחרי, אני תוהה לעצמי מה עבר במוחם של כל התלמידים שהיה להם חבר מוזר שכזה בכיתה.

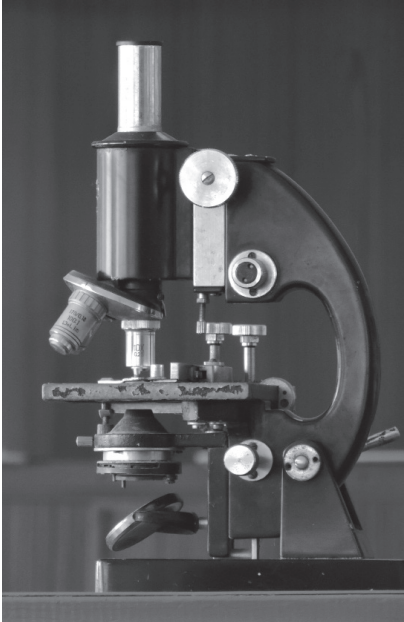

אחת החוויות המופלאות ביותר בחיי קרתה בשנים שלי בגימנסיה. בבית ספר הייתי נוהג להסתובב בגילוי ראש, ורק כשהייתי אוכל הייתי שם כיפה על הראש. היה זה הרגע הגדול ביותר שלי במהלך היום. כיסוי הראש היה עבורי חוויה דתית לכל דבר; הרגשתי כי הדבר נושא אותי למקום גבוה יותר. היתה זו תחושה מיוחדת. זו לא היתה הכיפה שהיתה מונחת על ראשי. פעולת ההנחה שלה על הראש היא שגרמה לי לחוויה העמוקה שחוויתי. היה זה מעשה נועז מבחינתי, כי באמצעותו הצגתי את עצמי בפני א-לוהים—הצהרתי בפניו שאני מבקש לחיות בנוכחותו; לא רק כמצב רוחני, אלא כמעשה של התעלות, של גדולה רוחנית. היתה שם התרחשות יוצאת דופן. ככלות הכול, המטרה העיקרית של הכיפה, בדומה לשאר ההלכות, היא להפריע. להעיר את

האנשים ולהזכיר להם שאין דבר שהוא מובן מאליו. במקרה שלי זה עבד באופן מושלם! הרגשתי בחוסר נוחות. אני זוכר כיצד ידיי ממש רעדו כששמתי את הכיפה על הראש. אבל אותה כיפה כיום גורמת לי בעיות. יש לי יחסי אהבה-שנאה איתה. כשהכיפה היום מונחת על ראשי כל הזמן, היא כמעט ומאבדת את המשמעות שלה. היא היתה רגילה לרגש אותי, וכיום, 50 שנים לאחר מכן, היא משתקת אותי. כמעט ואין היא משפיעה על ההכרה שלי בנוכחותו של א-להים והיא הפכה להיות לא יותר מאקט של סיפוק וחוסר כוונה, שרק גורם לי להרגיש טוב עם עצמי.

עמוק בפנים אני יודע מה עליי לעשות. כדי שהכיפה תזכיר לי את א-לוהים, עליי להוריד אותה כך שמדי פעם אוכל לשים אותה בחזרה. יש לקוות שהמעשה הזה יחזיר לי את החוויה הדתית ויוציא אותי מהמקום המשעמם של קיום מצוות. אבל מה אני יכול לעשות? מה היו חושבים הנכדים שלי אילו הייתי עושה זאת? סוגייה זו הפכה לאתגר גדול בחיים שלי; הבעיה של הכיפה היא רק סימפטום לסוגייה הרבה יותר גדולה. כל כך התרגלתי לקיים מצוות, על פי כל הדרישות של ההלכה, עד כי אני באמת ובתמים תוהה אם אני עדיין דתי. "אמונה היא לא מצב של פסיביות, של השלמה שקטה... אמונה דורשת פעולה... יוזמה נועזת ולא המשכיות. אמונה לנצח מותנית באומץ לבו של המאמין"⁵.

5 Abraham Joshua Herschel, *A Passion of Truth*, p.192

מיקרוסקופ מורכב במעבדה לביולוגיה.
קרדיט תמונה: ויקיפדיה
קומונס, משתמש Acagastya

המחקר המדעי מגלה לעתים קרובות חלקיקי חומר ביקום שלנו, שיכולים לעורר את לב האדם בדרכים שלא היו אפשריות בתקופות קודמות. מדענים מקדישים את חייהם למציאת הרכיבים הזעירים ביותר של העולם שלנו. הם מוקסמים מהתנהגותם של תאים, מהרגלים של חרקים ומייחודיותו של ה-DNA. א-לוהים נמצא בפרטים הקטנים, אומר

הפתגם. בדומה לכך, גם פוסקי הלכה עוסקים בפרטים הקטנים ביותר כדי לגרום לאדם להיות רגיש ביחס לכל נקודה בחיים שלו ולמצוא שם את א-לוהים. בהתייחסות המדוקדקת שלהם לשאלה כמה מזה עלינו לאכול בליל הסדר, מה גודלו של הלולב הראוי לשימוש, ועד כה האתרוג צריך להיות נקי, הם יוצרים בקרבנו הכרה תת מודעת האומרת לנו כי כל המקרים השגרתיים לכאורה בחיים, הם למעשה אפשרות למפגש עם א-לוהים. ההלכה נועדה להיות מחאה כנגד כל צורה של קהות רוחנית. זהו חיפוש

מיקרוסקופי של א-לוהים. אבל זה יכול לעבוד רק כשאתה שומע את המוזיקה שמאחורי ההלכה היהודית. זו אמנות לכל דבר. האם אנחנו מקשיבים?

אחד האתגרים הגדולים ביותר הניצבים בפני היהדות הוא הביהיוריזם. אנשים מתרגלים לדרך בה היהדות מלמדת אותם כיצד להגיב לכל דבר, ובמקום שהחיים יהיו לא פחות ממיוחדים ויוצאים מן הכלל, הם הופכים להיות שגרתיים ותפלים. החיים ההלכתיים הפכו להיות חרב פיפיות. הם למעשה מעודדים את מה שהם ביקשו למנוע. ברוח השקפתו של ניטשה על כמות החוכמה הטמונה בשטחיותו של אדם, הייתי אומר שאחת מהטרגדיות הגדולות של איש ההלכה היום היא ההתעלמות שלו מהעומק שנמצא מאחורי השטחיות ההלכתית שלו.

ישיבה

לאחר שעברתי את הגיוך, רציתי ללמוד בישיבה. קראתי על מקומות כאלה והתרשמתי עמוקות. הם היו נראים בעיני כמו עולם חלומי, למרות שמעט מאד ידעתי עליהם. סברתי לתומי כי ישיבה היא מקום בו עוסקים בשאלות הגדולות של עולם הדת

ישיבת גייטסהד

והחיים בכלל ושהדיונים נעים סביב תיאולוגיה ופילוסופיה – הנושאים הקרובים ביותר ללבי. אך עד מהרה, כשנכנסתי ללמוד בישיבת גייטסהד המפורסמת, הישיבה הגדולה ביותר באירופה, התאכזבתי ביותר. להפתעתי מצאתי שרוב העיסוק בישיבה היה

בדיונים משפטיים של התלמוד. לא די בכך, אלא שלא היה לי אפילו את הידע המינימאלי הנדרש כדי להשתתף בדיונים שכאלה. כל הכלים הבסיסיים היו חסרים לי.

רק לאחר זמן הבנתי שידעתי באותה עת הרבה דברים על היהדות שהן התלמידים והן חלק מרבני הישיבה לא ידעו. נושאים הקשורים להשקפת עולמה של היהדות, הפילוסופיה שלה ואסכולות שונות בנוגע לטבע שלה, מעולם לא נלמדו שם. לכל היותר הוקצה להם מעט מאד זמן, כך שהלימוד בהם היה חסר משמעות. ספר הכוזרי מן המאה ה-12, בו שטח רבי יהודה הלוי את השקפת עולמו אודות היהדות, כלל לא נלמד. ודאי שלא 'מורה הנבוכים' לרמב"ם או קלאסיקות מאוחרות מודרניות. אמרו לי בישיבה כי יצירות אלו הן בעלות חשיבות משנית, ואילו העיסוק המשמעותי והחיוני הוא בשקלא וטריא התלמודיים. כששאלתי מהן ההשלכות הדתיות ופילוסופיות של הדיונים התלמודיים הללו ואיך הם נוגעים בחייהם של הלומדים אותם, השתררה דממה מוחלטת. אני זוכר שכששאלתי את חבריי ללימודים כיצד הם בטוחים שא-לוהים קיים, או שהתורה היא מן השמים, רובם שלפו טיעונים קלושים, אם בכלל, ונדהמו שהעזתי לשאול שאלות מעין אלו.

כשניגשתי אל אחד מהרבנים המרכזיים בישיבה ושאלתי אותו שאלה הקשורה לפילוסוף הגרמני לייבניץ, שטען כי העולם הזה הוא העולם הטוב ביותר שא-לוהים יכול היה לברוא, הוא אמר לי בענווה גדולה כי אין לו מושג על מה אני מדבר. לקח לי זמן רב להפנים את העובדה כי מקום זה היה כתובת שגויה לשאלות מעין

אלו, למרות שידעתי כי הוויכוחים המשפטיים הגדולים שבתלמוד עשו את היהדות למיוחדת מאוד. בניגוד לדתות אחרות, הדיונים הללו משקפים את הצורך שא-לוהים ייכנס לשוק, לאולם בית המשפט ולכל דבר גשמי. היהדות היא פרגמטית, ריאליסטית ומודעת לעובדה שכדי לכוון דרך אמיתית של חיים רוחניים היא צריכה להיות זמינה וברת השגה.

ראשי הישיבה ורבנים אחרים הפגינו דתיות עמוקה ושלמות מדהימה, ללא פניות וללא אינטרס אישי. מה שעמד לנגד עיניהם הוא עבודת ה' דרך לימוד התלמוד. טקסט מונומנטלי זה לקח אותם חזרה למעמד הר סיני, ומתוך דפיו הם שיחזרו את הרגע הגדול ביותר בהיסטוריה היהודית. מעולם לא ראיתי תופעה כזו בשום מקום אחר. באופן פרדוקסלי, הייתה בהם תמימות מסוימת, ניתוק משאר העולם, והדבר גרם להם להיראות כמו מלאכים בעת שפלפו בדיני נזיקין וחבלות. שנים מאוחר יותר, הבנתי שגם לדיונים המשפטיים המבריקים ביותר משמעות דתית עצומה, אבל זו מעולם לא נידונה בישיבה. ברגע שהבנתי שלא הפילוסופיה אלא המורכבויות המשפטיות של ההלכה הן שהחזיקו את תלמידי ישיבה מרותקים, הייתי מסוגל ליהנות מהלימודים. עד עצם היום הזה, אני מתרגש מחיבורו של ר' אריה ליב הכהן הלק, 'קצות החושן', כמו גם מעבודות דומות שהתחברו על ידי גאונים תלמודיים אחרים.

ביליתי 12 שנה בישיבות. כיום, כשאני מדבר עם אנשים שמבקרים את עולם הישיבות בחריפות ודוחים אותן, אני מבין שלמרות שאני מסכים עם רבות מהתפיסות שלהם, הם לא

רבי אליהו אליעזר דסלר
(1892 - 1953)

מצליחים להבין את המוזיקה הפנימית של העולם הזה. הם לא מבינים שהעולם המכונס בעצמו אך המדהים הזה איכשהו הוציא את היהודים מהמצוקה שלהם לאורך ההיסטוריה, ונתן להם את הכוח לשרוד בתנאים הבלתי נסבלים שהביאה עליהם האנטישמיות. הכחשה זו של הזמן המתחלף היא שהפכה את היהודים לנצחיים. עולם הישיבות היה ללא ספק קטן

מאוד בהשוואה למה שהוא היום, אבל עד האמנציפציה הוא היה גאוותו של העולם היהודי כולו. התלמוד העניק ליהודים כנפים, שאפשרו להם לטוס לעולמות אחרים, לחזור אל העבר שכבר לא היה קיים, ולהסתכל לכיוון עולמות שטרם באו. התלמוד הפך למולדת הניידת של היהודים, וההשתקעות המלאה שלהם בטקסטים שלו הפכו אותם לבלתי ניתנים להשמדה גם כאשר הם עונו ונהרגו. התלמוד הפך לערכת ההישרדות שלהם, אשר בסופו של דבר הביא אותם להקים את מדינת ישראל, 2000 שנה כמעט לאחר שגורשו מאדמתם. זוהי תופעה חסרת תקדים בהיסטוריה של האנושות. למרבה הצער, רוב הישראלים לא מבינים זאת.

איננו יכולים עוד להרשות לעצמנו להחזיק ישיבות בהן לומדים רק תלמוד, וגם אופן הלימוד שלו חייב להשתנות באופן דרסטי. מסכתות רבות בו חייבות להיהפך לרלוונטיות על ידי חדירה אל מה שעומד מאחורי הטקסט, הבנת המוזיקה והשירה שלהן, ומעל לכל, התפיסה הדתית שלהן. הדבר דורש ארגון מחדש של תכנית הלימודים בישיבה. עלינו לאתגר את התלמידים היותר פיקחים בלימוד טקסטים חילוניים כמו שפינוזה, ג'ון לוק (John Lock) ורבים אחרים, לצד סוגיות התלמוד ולבחון כיצד התלמוד, המדרש וכל שאר המקורות הקלסיים מגיבים לכתבים החשובים האלה. בדרך זו, ניתן לחשוף את העומק של הטקסטים היהודים האלה. את השל, בובה, רוזנצווייג, ברקוביץ', אדמו"רים הגדולים בחסידות, כגון מי השילוח של רבי מרדכי יוסף ליינר מאיזבצא, ועוד רבים אחרים, יש לקרוא בזהירות. התלמידים צריכים ללמוד כיצד להסביר לאחרים מדוע הם דתיים, ומדוע היהדות הינה בעלת חשיבות רבה לא רק ליהודים אלא לאנושות כולה. לעתים קרובות אני תוהה: מה היה קורה אילו שפינוזה היה פוגש את ענקי הרוח הללו? האם הוא היה מבין שהפרשנות שלו ליהדות הייתה מבוססת על קריאה נוקשה ופגומה של הכתובים, שנבעה מהתורה שלמד ממוריו באמסטרדם וההבנה המוטעית המכוונת שהייתה לו אודות אופייה של היהדות? האם הוא היה הופך לרב קוצקר (Kotzker Rebbe) ספרדי עם האובססיה שלו לאמת ורק האמת לבדה? האם הוא היה מבין שכל כוח משחית, ובכלל זה הכוח של שימוש בהגיון באופן בלעדי?

היה חיבור פילוסופי אחד, עם מספר כרכים, שהיה פופולרי מאוד בישיבת גייטסהד: 'מכתב מאליהו' מאת הרב אליהו אליעזר דסלר (1892-1953), אחד ממרביצי המוסר המשפיעים ביותר בעידן המודרני. שלא כמו ספרי מוסר אחרים, בספר זה היה שילוב נדיר של פילוסופיה, קבלה, חסידות ומוסר. הספר השתמש אפילו ברעיונות השאולים מהפסיכולוגיה המודרנית. פרסומו גרם לסערה לא קטנה, שכן התורות שהיו כלולות בו היו שונות באופן דרסטי מכל מה שנודע עד אותה עת בעולם הישיבות. כרכים אלה פתחו בפני עולם רחוק מעבר לאולמי הלימוד של ישיבת גייטסהד. למעשה, הם הניחו את היסודות לחשיבה רדיקלית, הרבה מעבר למה שהרב דסלר בעצמו ביקש. הם הזכירו לי במידה מסוימת כיצד שפינוזה, להבדיל, לקח את רעיונותיו של הרמב"ם על א-לוהים והקצין אותם עד כדי התפיסה הפנתאיסטית שלו. שפינוזה לא היה הפילוסוף הגדול ביותר בהיסטוריה, אבל הוא בהחלט היה הנועז ביותר, לפחות בפילוסופיה קלסית. במובנים מסוימים קביעה זו נכונה גם לגבי כתביו של הרב דסלר וכמה טקסטים חסידיים אחרים.

'מכתב מאליהו' עורר אצלי כמה מחשבות שמאוחר יותר הובילו אותי לפתח גישה שונה ליהדות, אם כי כזו שעדיין מושרשת עמוק במסורת. תפיסה חדשה של א-לוהים, תורה מן השמים, אוטונומיה אנושית, פלא דתי, אוניברסליזם, הבעיה של הביהביורזם ההלכתי ועוד, הייתה מונחת באופן ברור בספר זה. זאת למרות העובדה

שהרב דסלה, חרדי למהדרין, מעולם לא עזב את עולם הישיבות באופן רשמי. הוא מעולם לא הזכיר אף אחד מהנושאים הללו באופן בלתי שגרת, אבל כל הרעיונות הללו הסתתרו בין השורות באופן מעניין, הרב דסלר מזכיר לי את הרב אברהם יצחק הכהן קוק (1865-1935), שהיה הוגה הדעות האורתודוקסי בעל ההשפעה הגדולה ביותר ואולי גם הקונטרברסלי ביותר בישראל. ללא ספק, הרב קוק היה הרבה יותר נועז ואוניברסלי מהרב דסלה, אבל לא ניתן להתכחש לדמיון ביניהם.

בזמן לימודי בגייטסהד, מעולם לא שמעתי על הרב קוק; הוא היה ציוני ונחשב יותר מדי רדיקלי. הוגה גדול אחר שלא הוזכר אף פעם בישיבה היה הרב יוסף דב בער סלובייצ'יק, הידוע גם כ'רב'. גם הוא היה ציוני, ואף החזיק דוקטורט בפילוסופיה! ככזה, הוא היה אישיות בלתי רצויה בישיבת גייטסהד. גיליתי את האנשים הגדולים הללו רק כשבאתי לגור בישראל שנים רבות לאחר מכן. שני אלה, יחד עם פילוסופים אחרים כמו וויל הרברג, אליעזר ברקוביץ', השל, נורמן לס, מיכאל וויסקוגרוד, ארתור גרין ואפילו הישראלי המורד פרופ' ישעיהו ליבוביץ', היו בעלי השפעה גדולה עליי. ברשימה זו כלולים גם הוגים רבים שאינם יהודים, כגון פול טיליך (Paul Tillich) וריינהולד ניבוהר (Reinold Niebuhr).

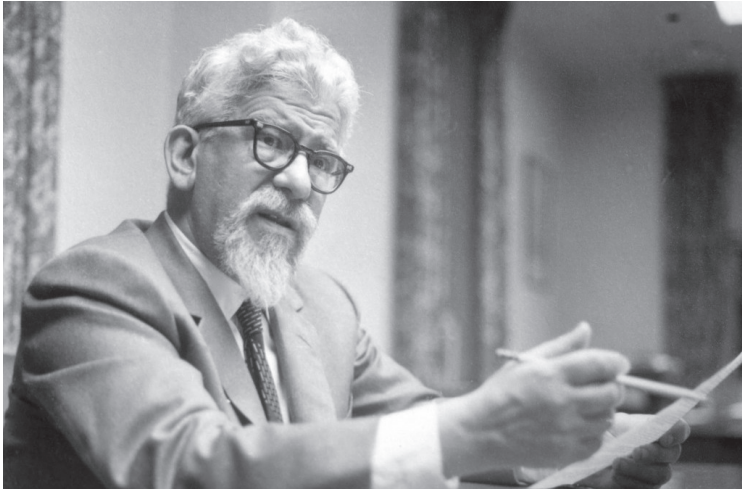
אחת המשימות המרכזיות של החינוך היהודי כיום הוא ליצור באופן מכוון אווירה של מרד בקרב התלמידים. מרד, אחרי הכל,

הוא המשחרר הגדול. אנו חייבים כמעט את כל הידע וההישגים שלנו לא למי שהסכים, אלא לאלו שהיו שונים. זהו הכוח שהביא ליצירתה של היהדות. אברהם היה המורד הראשון, כשהרס את האלילים; אחריו הלכו הילדים שלו, לאחר מכן משה, ולאחר מכן העם היהודי כולו.

עובדה שנשכחה לחלוטין היא שהתורה היא הטקסט הנועז הראשון שהופיע בהיסטוריה. מטרתה הייתה למחות. היא פתחה בתנועה של מרד בממדים קוסמיים שכמותה מעולם לא היה. הטקסט שלה כולל את כל הכפירות הרדיקליות של העבר, ההווה והעתיד, גם יחד. היא מכנה את עבודת האלילים תועבה, ורואה בה חוסר מוסריות נתעב. הסגידה לאדם אצלו היא קטסטרופה. התורה מחתה נגד שאננות, שביעות רצון עצמית, חיקוי, ושלילתה של הרוח. היא קוראת לחשיבה רדיקלית ופעולה דרסטית, ללא פשרות, גם במחיר עמידה לבד, גינויים ולעג.

כל זה נראה כמי שלחלוטין אבד בממסד הדתי שלנו. אנחנו מלמדים את התלמידים והילדים שלנו לציית, להשתלב, להסכים ולא להתבלט. אנחנו מלמדים אותם שהמנהיגים הרוחניים שלהם הם אנשים גדולים מפני שהם "יסמנים" שמעולם לא חשבו לערער על הנורמות הדתיות והחברתיות המקובלות. אנחנו מלמדים אותם שהם הדמויות האידיאליות לחיקוי. בעשותנו כך, אנו מפנים את גבנו ליהדות האותנטית ומשדרים מסר הפוך לחלוטין ממה שהיהדות ביקשה ללמד.

על ידי שימוש בקלישאות במקום שפה של התנגדות, אנו מונעים מהתלמידים שלנו את ההתרגשות הכרוכה בלהיות יהודי:

אברהם יהושע השל

קרדיט תמונה: Tikkun.org

התרגשות הבאה כתוצאה מההבנה שכל אדם עושה שינוי עצום ועליו להתגאות בכך, לא משנה מה המחיר; התרגשות הנובעת מהמודעות שכל אחד הוא חלק ממשימה גדולה ועבורה הוא מוכן להקריב את נפשו, בידיעה שהעולם יהפך בעקבות כך למקום טוב יותר.

כאשר אנחנו מלמדים את הילדים שלנו לאכול כשר, עלינו להודיע להם כי מדובר במעשה של חוסר הסכמה והתנגדות לצרכנות המעודדת בני אדם לאכול כל דבר כל עוד הוא טעים. כאשר אנו הולכים לבית הכנסת, זוהי מחאה נגד יהירותו של האדם החושב שביכולתו לעשות הכל בעצמו. כאשר בני-זוג שומרים על טהרת המשפחה, זהו מרד נגד האובססיה למין. באותו האופן, שמירת שבת חייבת להיות מוצגת כאתגר עצום לעולם העכשווי שמאמין כי האושר תלוי בכמות הייצור שלו.

כל עוד המורים הדתיים ימשיכו ללמד טקסטים יהודיים כמודלים של הסכמה במקום גילויי מחאה נגד הבינוניות של העולם שלנו, נאבד יותר מהצעירים שלנו לאותה בינוניות. היהדות במהותה היא אקט של התנגדות, לא של הסכמה. התנגדות מביאה להתחדשות. היא יוצרת נאמנות. זהו הכח שבאמצעותו העולם מסוגל לגדול. לשכוח מרכיב חיוני זה כמוהו כלבגוד ביהדות.

כשאשתי ואני עלינו לישראל יחד עם שלושת ילדינו, מתוך כוונה לשהות כאן כשנתיים, כך שאוכל להמשיך ללמוד בישיבות, פנו אליי מיישיבה ידועה לבעלי תשובה בירושלים, בה לומדים בחורים חילוניים צעירים. תנועה כזו של תשובה לא הייתה נפוצה כפי שהיא היום, כך שמעולם לא שמעתי על מוסד כזה. מנהלי הישיבה שאלו אותי אם אהיה מוכן לתת כמה הרצאות. לשאלתי על סגנון הלימודים במוסד, ענו לי המנהלים שזהו מקום המשמש גשר בין אוניברסיטת הרווארד וישיבת פוניבז' בבני ברק, הישיבה המפורסמת ביותר בישראל. אהבתי את הרעיון. הוא היה נראה מתאים לדרך החשיבה שלי, וכך התחלתי להרצות שם על בסיס יומי. באותו זמן, כבר התחלתי גם לתת הרצאות יומיות בסמינר גדול של נשים בעלות תשובה, ומאוד נהניתי מזה.

במקביל להרצאות שמסרתי בישיבה, התחלתי להתעמק בכתביו של השל. אצלו מצאתי כמה מהרעיונות המדהימים ביותר שאי פעם נתקלתי בהם. השל בא ממשפחה חסידית והיה מוקף במספר רב של אנשים דתיים אותנטיים, כולל אדמו"רים חסידיים מפורסמים. אביו של הסבא רבא שלו, שאת שמו הוא נושא, היה אברהם יהושע השל, הרבי מאפטא (1755-1825), הידוע גם כ'אוהב ישראל'. אדמו"ר זה הצטיין באופן מיוחד בקיום המצווה של אהבת כל יהודי באשר הוא. השל דיבר בשפה הרוחנית של החברה המודרנית, אבל מהרגע שהגיע לארה"ב התחיל לכתוב בסגנון פיוטי, רגיש ורגשני.

התוודעתי גם לפרנץ רוזנצווייג (1886-1929), הפילוסוף היהודי הגרמני הגדול שכמעט והתנצר, אך חזר בו לאחר שנכח בתפילת יום כיפור בבית כנסת אורתודוכסי קטן בברלין, אירוע שהצית בו פיצוץ רוחני. הוא הקדיש את שארית חייו להוראה וכתובה על יהדות.

פילוסופים אלה פתחו עולם חדש בשבילי, והתחלתי לקרוא ספרים מעניינים מאוד של רבנים והוגי דעות קונסרבטיביים ורפורמים. חלקם היו יוצאים מן הכלל ולימדו אותי הרבה, למרות שהיו מקומות שבהם הרגשתי שהם טועים. המחשבות שלי על היהדות החלו להשתנות. הבנתי שהיא למעשה עוד יותר יפה וכי הקריאה הצרה של היהדות החרדית לא סיפרה לי את כל הסיפור, ואף גרמה ליהדות לקפוא על שמריה. באותו הזמן, הבנתי שהבעיות הקיומיות שעמדו בפני היהדות והעם היהודי לא הולכות להיפתר על ידי התנועה הרפורמית או הקונסרבטיבית.

הו דורשות יהדות אורתודוקסית אותנטית ומרדנית, שתתקן את הטעויות שלה, תפסיק להתגונן ותתחיל להיות יצירתית ונועזת.

התחלתי לכלול בהרצאות שלי כמה מהרעיונות שקראתי. אחד מהרבנים בישיבה בה לימדתי הראה לי פירוש של רב רפורמי אחד לסיפור אחד בתורה. חשבתי שזהו פירוש טוב והשתמשתי בו באחת מהרצאותיי, תוך שאני מזכיר את שמו של הרב המפרש. כאשר במנהלה של הישיבה שמעו על כך, הם היו נסערים מאוד מכך שהעזתי לא רק להשתמש בפרשנות שהייתה "לא כשרה", אלא גם להזכיר את שמו של הרב הרפורמי. הם שאלו אותי על כך, ועניתי להם בכנות שאינני רואה שום פסול באותה פרשנות, וכי חשבתי שיהיה זה קטנוני לא להזכיר את שמו הרב הרפורמי בהרצאה. תשובתי לא נפלה על אוזניים קשובות ובעקבות כך נוצר מתח רב ביני ובין רבני הישיבה.

בהזדמנות אחרת, הגנתי על הרב שלמה ריסקין, שפרסם מאמר בג'רוזלם פוסט בו הוא כתב שייתכן שמשה רבנו לא היה מורה גדול או בעל יכולות תקשורתיות מעולות. הדברים היו לצנינים בעיני ראשי הישיבה. אני מאמין שלא כל אחד חייב להסכים עם גישתו של הרב ריסקין, אבל הוא בהחלט זכאי להשמיע את דעתו ואין זאת כפירה.

פעם אחת פרסמתי בג'רוזלם פוסט מכתב גלוי לשולמית אלוני, אחת מחברות הכנסת החילונית והשמאלניות. היא לעגה ליהדות המיושנת בעיניה. כתבתי שכל הטענות שלה היו מיושנות ולא

רלוונטיות, ושאני מקווה שהיא תעלה ביקורת משמעותית שתגרום לרבנים לחשוב מחדש על היהדות. התלמידים שלי בישיבה מאוד התרשמו מהמכתב ותלו אותו בבניין שבו אני מלמד. גם זה לא התקבל באופן חיובי אצל רבני הישיבה. אני חושב שהנכונות שלי לבחון ולהעריך מחדש את היהדות היתה יותר מדי בשביל רבני ומובילי הישיבה. המתח הגיע לידי כך שהרבנים רצו להטיל עליי חרם, ובשל חוסר הניסיון שלי עשיתי טעות ונלחמתי בהם. שום דבר לא היה מועיל לי יותר מאשר להיות תחת חרם. יותר ספרים שלי היו נמכרים ויותר רעיונות היו מפורסמים. אך אבוי לי, הצלחתי למנוע את החרם.

כל האירועים המצערים הללו הובילו אותי לעזוב את הישיבה. כבר לא הרגשתי שם בבית, והמנהלים גם לא היו שבעי רצון מכך שאני מלמד שם. במבט לאחור, אני מבין עד כמה היה זה מבורך. כך יכולתי לפתח את הרעיונות שלי באופן עצמאי וחשתי הקלה גדולה. העזיבה הציבה אותי על דרך שנתנה לי את ההזדמנות לגלות עולמות חדשים. הדבר המטריד ביותר בכל ההתנהלות הזו, הייתה העובדה שלמעט אחד, לאף אחד מהקולגות שלי בישיבה, כולל פרופסור לשעבר, לא הייתה היושרה ואומץ הלב לשמור איתי על קשר מעולם לא שמעתי מהם.

אף על פי כן, אני חייב לישיבה והסמינר לנשים הרבה תודה על כך שהם נתנו לי את ההזדמנות ללמד. יותר חשוב מכך, הם שלחו אותי לסיורי הרצאות בארצות הברית, קנדה, אנגליה ודרום אפריקה, מה שפתח בפני לא מעט דלתות.

זרים לעצמנו

אחת מבנותיי שאלה אותי אם אי פעם התחרטתי על ההחלטה שלי להיות יהודי. בעיניי, זוהי שאלה חשובה מאוד. והתשובה שלי היא חד משמעית: מעולם לא התחרטתי על כך. זו ההחלטה הטובה ביותר שעשיתי אי פעם. יתר על כן, אפילו אם לא הייתי בן לאב יהודי, מזרע ישראל, ואפילו אם לא הייתי מרגיש את היהדות זורמת בדם שלי, אין לי צל של ספק שהייתי עדיין מתאהב ביהדות שבה נתקלתי. ברגע שאתה מגלה את זה, אין דרך חזרה! אבל האם הגיור במקרה שכזה היה הצעד הנכון? בעיניי זה יש לי ספקות. מה שהיה עוצר בעדי מלהתגייר הוא הרעיון שהאנושות זקוקה באופן נואש לדת אוניברסלית חדשה. היהדות הולידה את שתי הדתות החשובות והחזקות ביותר – הנצרות והאיסלאם. אבל שתיהן כשלו כישלון חרוץ. עכשיו שב הצורך שהיהדות תוליד דת חדשה עבור מי שאינם יהודים. יש שפע של משאבים ומקורות שניתן לעבוד איתם. אני תוהה אם במידה והייתי נשאר לא יהודי, הייתי יכול לשמש בתפקיד מרכזי ביצירת דת שכזו, שתהיה משהו דומה ליהדות. כיום, כיהודי אורתודוקסי, הרבה יותר קשה להיות מעורב בכזה פרוייקט. תנועה כזו דורשת מנהיג, משהו שיוביל אותה, כשמשמעות הדבר היא שאתה מקדיש את כל חינד לדת

שייסדת וחי בהתאם לה. זה איננו אפשרי עבור יהודי שחי על פי ההלכה. מעשה זה יהיה כרוך בהפרת מצוות מסוימות שחלות רק על יהודים. כמי שנולד למשפחה שלי, הברירה היחידה שהייתה לי היא להשתלב באופן מלא בעם היהודי וביהדות. השמחה שבאה לי בעקבות כך היא בלתי תתואר. המשימה ליצירת והובלת

שירות בצה"ל במלחמת המפרץ

דת חדשה נותרה אפוא בידי אחרים, אם כי אני מקווה למלא בה תפקיד כלשהו מרחוק, לכשהיא תקום.

העולם מחכה לכך. לא-יהודים זקוקים לחוויית השבת, למידה מסוימת של כשרות, טהרת המשפחה ואפילו לחוקים כמו שמיטה. השמיטה יכולה להיות גם מיושמת בתעשיות הרכב והמיחשוב, כמו גם טכנולוגיות אחרות שעוברות את סף

הייצור וגורמות לחוסר יציבות פיננסית בעולם. דת שכזו תכלול את כל הדרישות ההלכתיות של שבע מצוות בני נח, אותן מצוות שעל פי תלמוד, ניתנו על ידי א-לוהים לנח כמערכת מחייבת של חוקים לכלל האנושות. כמו במקרה של עשרת הדיברות, מצוות אלו כוללות עוד ענפים רבים עם מצוות שונות. שתי הקבוצות של החוקים הלו הן ה-grundnorm, הנורמה הבסיסית, שעל גביה

יבואו וייבנו רעיונות אתיים ודתיים רבים אחרים. דת שכזו גם תצטרך לייחד מקומות כמו בתי הכנסת לעבודת הא-להים של הלא-יהודים וליצור ריטואלים שיספקו השראה. הצעות כמו איך לערוך נישואים לגויים באופן דומה לטקס היהודי יהיו חשובות מאוד. איך כיהודים אנו הולכים לעשות את טקסי הקבורה של הלא יהודים? האם צריך שאותם לא-יהודים יעשו קידוש, ימנעו מנסיעה, ויגבילו את השימוש שלהם בחשמל ביום המנוחה שלהם? האם עלינו להכניס את ראש השנה ויום הכיפורים לדת חדשה זו, למרות שלא כל בני האדם נשפטים בימים אלו? אף אחד לא באמת יכול לענות או אפילו להרהר בשאלות מורכבות אלה, ללא הבנה נכונה של התלמוד והמפרשים והפוסקים המאוחרים.

בחתונה של שמעון בננו וכלתו חני

תחושת שליחות חזקה מציפה אותי. אני מבין שהחיים שלי שונים מרוב העולם, כולל יהודים דתיים. אני רואה יד מכוונת שלא נותנת לי מנוח ומכניעה אותי. אני מונע על ידה אך לא תמיד יודע לאן אני הולך. לעתים קרובות, אני מרגיש בצורך לצאת מכל הסיפור זה ולהתחיל לחיות חיים נורמליים. אבל, עד כמה שניסיתי, זה פשוט לא עובד. אני משוכנע שלמרות שאף פעם לא אוכל לדעת מה זה בדיוק, יש משמעות רבה מאחורי החיים האבסורדיים לכאורה שלי. הם יפים ותובעניים, ובכל זאת די מפחידים. לעתים קרובות אני תוהה מדוע א-לוהים בחר בי להיוולד למשפחה כזאת, מנישואים אסורים על פי התורה, ומדוע היה עליי להיתקל ביהדות בדרך כזו מיוחדת. אני מבין שעל פי ההלכה היהודית אסור היה לי להיוולד. האם אני תוצר של קומדיה א-לוהית? והאם אני מממש אותה?

הבנות שלנו וכלתנו (שנייה משמאל)

א-לוהים ברך אותי ביכולת לעורר השראה, ואני מנסה לא רק להעביר את הרעיונות שלי בהרצאות, אלא לחיות אותם למעשה, כמו מוסיקאי שחי את המוזיקה שלו. יש לעובדה זו קשר עמוק עם הרקע שלי. ישנם רגעים בהם אני מרגיש כמו אנוס, פעמים אחרות כמו חסיד במצב של דבקות, ולפעמים אני מזדהה עם דעתו המיושבת של שפינוזה שהתבונן על העולם ממבטו של הנצח (*sub specie aeternitatis*) בתוכי גר יהודי פורטוגזי יהיר עם שמחת החיים שלו, הלבוש הראוותני, הצילינדר והפראק (tail coat) שלו, מתפלל ב'אסנוגה' של אמסטרדם ומלא בכבוד (gravidade) ספרדי. במקרים מסוימים אני טובל במקווה, כמה לקדושה, שהיא כמעט בלתי ניתנת להשגה. אבל כל החוויות הלא-שגרתיות הללו אינן מעשה ידיי. לא בקשתי אותן, וגם לא עבדתי כדי להשיג אותן.

אשתי, פרידה, ואני בבית בירושלים

הן מתנות א-לוהיות, ואני נושא אותן עימי. אני רק מתפלל שכל המימדים השונים הללו ישתלבו יחד היטב ויהפכו אותי לאדם מאוזן.

אמי היקרה ז"ל

לעתים קרובות אני תוהה אם לסבא והסבתא הלא-יהודים שלי, ושמעולם לא הכרת, יש קשר כלשהו לכך. אני כלל לא מרגיש מזהה עימם. הם זרים לי לחלוטין, ואמא שלי מעולם לא דיברה עליהם. אינני אומר קדיש עליהם, ואפילו אין לי מושג מתי הם נפטרו או היכן הם קבורים. אולי המצבות שלהם כבר הוסרו והייתי צריך למנוע את זה. אבל אין שום צורך פנימי שגורם

לי לעשות מעשה או לנקוט פעולה בנידון. האם זה מה שנכון לעשות? ככלות הכול, הרי נוצרתי מהדם שלהם. האם הם לא חלק מהסיפור המוזר שלי? מצד שני, אני אוהב לפגוש את הילדים של אחי, שאמנם גאים ברקע היהודי שלהם אבל חיים בעולם לא-יהודי. הילדים שלי נמצאים בקשר קבוע איתם, והדבר נותן

לי שמחה גדולה. ישנם אפילו שני בני דודים מצד אמא שלי שאיתם אני שומר על קשר. אז מדוע אני מרגיש קרבה אליהם ולא לסבא והסבתא שלי? האם אני קורבן לדיכוי התת-מודע וההכחשה של פרויד?

כולנו השכנים של עצמנו, צופים בחיים שלנו מבעד חלון רחוק. האם אני מכיר את עצמי? האם אני אדם זר לאשתי היקרה, למרות שאנו נשואים יותר מ-45 שנים, רק מפני שלא הייתי מסוגל לספר לה מה קרה בתוך תוכי מאז אותו יום שבו שקלתי להתגייר? במשך שנים הגיור נעדר מהחיים המודעים שלי. שכחתי מזה, וגם היום, כשאני שומע על יהודים שמבקשים להפלות לרעה גרים, אינני חש שהדבר נוגע בי באופן אישי. הנני יהודי כמו כל היהודים. אז למה פתאום אני מרגיש חובה מוסרית לספר את הסיפור שלי כדי לעורר השראה? האם הא-ל הטוב הוא שעומד מאחורי זה?

כל הילדים והנכדים שלי מודעים לרקע שלי והם אינם נראים מוטרדים מכך. למעשה הם גאים בכך. אבל באיזו מידה הסיפור שלי משחק תפקיד, אולי בלא-מודע, בחיים שלהם? לעולם לא אשכח כיצד לפני שנים רבות אחת הבנות שלי (כיום היא אם לארבעה), הגיעה הביתה בערב שבת אחד כשהיא בוכה ומסרבת להביט בי. כששאלנו אותה מה קרה, היא אמרה שהחברה הכי טובה שלה אמרה לה שאביה הוא גוי! רק אז נזכרנו, אשתי ואני, שבשונה משאר הילדים שכחנו לספר לאותה בת על הרקע שלי. רק לאחר שסיפרנו לה את כל הסיפור היא נרגעה ואפשרה לי לשוב ולהיות האבא שלה!

כשהילדים שלי הגיעו לשלב השידוכים, וידאתי שהצד השני יודע על הסיפור שלי לפני שהזוג היה נפגש. כאשר אחת מהנכדות שלי נדחתה פעמיים מנישואים בעקבות הרקע שלי, זה הכה בי כמו ברק. הרגשתי רע מאוד בשבילה, אבל זה לא נגע בי באופן אישי. אני רואה את האנשים שדחו אותה, כמו גם את אלה שיעצו להם, כמי שעברו על ההלכה וכמי שאין להם מושג מהי יהדות

לעתים קרובות אני שואל את עצמי מדוע זכיתי בברכות הרבות הללו: גילוי היהדות בדיוק בזמן הנכון, כאשר הייתי עדיין צעיר, רווק ופתוח לרעיונות חדשים; נשוי לאישה נפלאה; עם יכולת והזדמנות ללמוד, לכתוב ולדבר על תורה במשך רוב החיים שלי; וכמובן, לחיות בישראל. עד היום המחשבה על עד כמה הייתי קרוב להתחתן עם משהי לא-יהודייה מפחידה אותי. אין רגע שבו אני לוקח את זה כמובן מאליו שיש לי ילדים יהודים, נכדים ונינים, שכולם דתיים. האם זו זכות אבות? או אולי התערבות א-לוהית? יותר ויותר, אני מאמין שזה בזכות אמא שלי, שהיה לה את האומץ להסתיר את אבא שלי, האמא שלו, האחים שלו ונשותיהם, והאחות שלו ובעלה, ממש מתחת לאפס של הנאצים במרכז אמסטרדם, וכך הצילה אותם מזוועותיה של אושוויץ. היא סיכנה את חייה מספר פעמים, כשאמרה לנאצים שבעלה ומשפחתו כבר נלקחו למחנות בזמן שהם הסתתרו מאחורי ארונות במרחק שני מטרים מהמקום שבו עמדה. את אותו כוח היא הפגינה בלידה שלי.

מה שלמדתי במשך השנים מהסיפור שלי הוא שאני לא מאמין שאפשר להיות דתי באופן עקבי ותמידי. אדם יכול להיות במצב הזה רק ברגעים מסוימים, כאשר הוא חווה מפגש ייחודי ובל יתואר עם א-לוהים. כל מה שאנחנו יכולים לעשות הוא לחיות במסגרת דתית שתזכיר לנו כל הזמן לשאוף לרגע הזה שאין כמותו. להיות יהודי הוא הרבה יותר מאשר להיות חלק מהעם היהודי, להיות בן לאמא יהודי, או אפילו להתגייה. להיות יהודי משמעו לחיות בצו הרוחני של היהדות; לחיות דרך היהודים של העבר, ההווה והעתיד. אדם הופך להיות יהודי במקצת כאשר הוא מבין שאין חיים ללא מצפון מוסרי וללא מפגש תדיר ומורכב עם א-לוהים. להיות יהודי הוא לקרוא תיגר על התקבעותם של ערכים מקובלים; לחיות בהתנגדות ומחאה; להתגבר על הקיפאון ולהתקדם מעבר לקלישאות והטריוויאליות; להתעסק בחשיבה רדיקלית. להיות יהודי משמעו זה להעז לעמוד לפני א-להים, ואם יהיה צורך, לאתגר אותו. להיות יהודי משמעו להבין שהיהודים הם או הכרחיים או מיותרים. רק כאשר אנחנו מבינים את זה וחיים בהתאם לכך אנחנו יכולים לגדול לאט ליהודים אמיתיים אני עדיין בדרך. מתי אגיע להיות יהודי אותנטי? מסתבר שבדיוק כפי שהיהדות עדיין מתהווה, כך גם אני.

תרגום מאנגלית על ידי: הרב ד"ר עידו פכטר
הכנה לדפוס: יעל שחר